

KRISTOLOŠKI NAGLASCI U UČENJU PAPE IVANA PAVLA II.

Đuro HRANIĆ, Đakovo

Sažetak

Autor želi u članku osvijetliti kristološke naglaske prisutne u učenju pape Ivana Pavla II. kako bi se na temelju toga pristupa bolje mogli razumjeti Papini naglasci i u ostalim teološko-antropološkim, ekleziološkim, etičkim i drugim pitanjima.

U kristologiji Ivana Pavla II. prevladava zanimanje za spasenje čovjeka ranjenog grijehom te za učinke otkupljenja. Krist je, tako, predstavljen prije svega kao otkupitelj palog čovjeka, a Sin Božji raspet na križu kao najsnažnija riječ o tome koliko Bog drži do čovjeka te kao objavitelj potpune istine o čovjeku. Prva dva poglavlja u prvom dijelu članka donose analizu relevantnih tekstova Papinog naučavanja, u kojima je Krist predstavljen kao otkupitelj palog čovjeka te objavitelj istine o čovjeku.

U završna dva poglavlja u drugom dijelu članka pristupa se teološkoj analizi shvaćanja odnosa između stvaranja, Kristova križa i uskrsnuća te spasenja. Osvjetljava se istodobno i odnos između kristologije i antropologije koji proizlazi iz prethodno analiziranog teološko-kristološkog učenja Ivana Pavla II. U zaključnom poglavlju sumiraju se rezultati prethodne teološke analize Papine kristologije.

Ključne riječi: spasenje, otkupljenje, utjelovljenje, Kristova smrt na križu, uskrsnuće, kristologija, antropologija, povijest spasenja.

Uvod

U povijesti teološko-kristološke misli možemo razlikovati dva pristupa, a onda i dvije interpretacije otajstva Isusa Krista.

Jedan je pristup hamartocentričan. Polazi od grijeha i otajstvo Isusa Krista tumači poglavito polazeći od čovjekove potrebe za otkupljenjem. U tom je pristupu interpretacija otajstva Isusa Krista označena čovjekovom potrebom za otkupljenjem.

Drugi je pristup povijesno-spasenjski te je označen kristocentričnošću svega stvorenoga. Kristocentrična interpretacija smješta otajstvo Isusa Krista u središte povijesti spasenja i sve momente unutar te povijesti tumači u svjetlu Kristove univerzalne i kozmičke uloge. Utjelovljenje Isusa Krista interpretira kao puninu

Božjeg djela započetog stvaranjem 'u početku' (usp. Post 1,1; Iv 1,1) i istodobno kao početak eshatološke spasenjske preobrazbe cjelokupne stvorene stvarnosti, usmjerene prema eshatološkom sjedinjenju i suobličenju svakoga čovjeka Kristu uskrslome i jedinstvu svega u Kristu.

U izlaganju koje slijedi analizirat ćemo kristološke naglaske u učenju pape Ivana Pavla II. kako bismo osvijetlili njegov teološko-kristološki pristup, te kako bi se na temelju toga pristupa bolje mogli razumjeti Papino shvaćanje odnosa između kristologije i antropologije te njegovi naglasci i u različitim teološko-antropološkim, ekleziološkim, etičkim i ostalim pitanjima.

1. Krist, otkupitelj palog čovjeka

Otkupljenje po Kristovu djelu

Prema Ivanu Pavlu II., »najdublja Božja bit« izražena je i postaje vidljivom u daru Sina.¹ U njemu se objavljuje transcendentna i milosrdna ljubav Očeva, koji s čovjekom, ugroženim grijehom, želi ponovno uspostaviti savez milosti.² Zato nalazimo da je Papina kristologija ekonomijska i tijesno vezana uz Božji naum spasenja. Čovjek je grijehom raskinuo prijateljstvo s Bogom. No Bog ga ne napušta, nego mu šalje svoga Sina kao Spasitelja kako bi ga ponovno vratio u stanje milosti i u zajedništvo sa samim sobom.³ Stoga Ivan Pavao II. tvrdi: Inicijativa

¹ Usp. Opća audijencija, 25. lipnja 1980., *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, Edizioni Editrice Vaticana III/1, br. 1, 1831 (ubuduće *Ins.*). Usp. *Redemptor Hominis*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., 13 (ubuduće RH); *Dominum et Vivificantem*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987., 39 (ubuduće DEV); *Sollicitudo Rei Socialis*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1988., 47 (ubuduće SRS); *Mulieris Dignitatem*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989., 9 (ubuduće MD); Opća audijencija, 28. svibnja 1980., *Ins.* III/1, br. 6, 1496; Opća audijencija, 23. srpnja 1980., *Ins.* III/2, br. 3, 289.

² »Isus Krist, Sin Boga živoga, postao (je) naše pomirenje pred Ocem (usp. Rim 5,11; Kol 1,20). (...) Otkupljenje svijeta – to potresno otajstvo ljubavi u kome se obnavlja stvaranje (usp. GS 37; LG 48) – zaista je u svom najdubljem korijenu punoća pravednosti u jednom ljudskom Srcu: u Srcu Sina Prvorodca, da bi ta pravednost mogla postati pravednost u srcima mnogih ljudi koji su upravo u Sinu Prvorodcu oduvijek predodređeni da postanu djeca Božja (usp. Rim 8,29s.; Ef 1,8) te su pozvani na milost, pozvani na ljubav. (...) A ljubav je prije svega veća od grijeha, od 'raspadljivosti stvorenja', jača od smrti. Ljubav je uvijek spremna podignuti i oprostiti, uvijek spremna početi u susret rasipnome sinu (usp. Lk 15,11-32), stalno u traženju 'objave sinova Božjih' (Rim 8,19), koji su pozvani 'na buduću slavu' (Rim 8,18). Ta objava ljubavi također se nazivlje milosrdem (usp. sv. Toma Akvinski, *Summa Theologiae*, III, q. 46, a. 1, ad 3); ta pak objava ljubavi i milosrda ima u ljudskoj povijesti svoj lik i ime: zove se Isus Krist« (RH 9). »U dnu otajstva križa djeluje ljubav koja ponovno uspostavlja čovjeka u učešću na životu koji je u Bogu« (DEV 41).

³ »Otkupitelj svijeta! U njemu se na nov način i još čudesnije objavila glavna istina o stvaranju što je svjedoči Knjiga Postanka, kad više puta ponavlja: 'I vidje Bog da je dobro' (usp. Post 1).

otkupljenja⁴ dolazi od Oca. Otac je to djelo predao u Sinovljeve ruke, premda Otac njime upravlja i to djelo dovršava.⁵ U ljudskoj povijesti te u ljudskim srcima i savjestima otkupljenje dovršenju privodi Duh Sveti.⁶ Početak i prvina otkupljenja jest utjelovljenje. Ono je usmjereno k spasenju. Riječ je postala čovjekom *propter nos homines et propter nostram salutem*.⁷ Djelo otkupljenja je najviša objava milosrdne ljubavi Očeve čovjeku.⁸ Vrhunac objave i ozbiljenje milosrdne Očeve ljubavi predstavlja Sinovljeva žrtva na križu.⁹ Otac je put žrtve označio

Izvor je dobra u Mudrosti i Ljubavi. U Isusu Kristu vidljivi svijet što ga Bog stvori za čovjeka (usp. Post 1,26-30) – taj svijet koji je pošto je u njega ušao grijeh 'podložan raspadljivosti' (Rim 8,20; usp. Rim 8,19–22; GS 2.13) – iznova zadobiva izvornu vezu sa samim božanskim izvorom Mudrosti i Ljubavi« (RH 8).

⁴ Ivan Pavao II. upotrebljava riječ *otkupljenje* kao sinonim za *spasenje* i *oslobođenje*.

⁵ Usp. RH 7–14.18; *Dives in misericordia*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994., 1–2.7 (ubuduće DIM); DEV 11. Krist je poslušan Sin koji ostvaruje plan Očev. Zato ga Ivan Pavao II. (sukladno Pavlovoj teologiji) promatra kao »novog Adama«, za razliku od prvog koji bijaše neposlušan. Od prvog Adama baštinili smo »zemljano tijelo«, a s njim samo primili i narav slike Božje. Sada je, budući da smo otkupljeni poslušnošću novog Adama, nužno da nosimo »sliku nebeskoga« (usp. 1 Kor 15,47-49).

⁶ Usp. DEV 22–23.25.

⁷ Usp. RH 1.8–13; MD 11; Opća audijencija, 11. veljače 1981., *Ins.* IV/1, br. 4–5, 260–261; Opća audijencija, 25. ožujka 1981., *Ins.* IV/1, br. 4, 766; Opća audijencija 23. ožujka 1983., *Ins.* IV/1, br. 1, 793; Opća audijencija, 23. studenog 1983., *Ins.* VI/2, br. 2, 1156; Homilija na polnoćki, 25. prosinca 1985., *Ins.* VIII/2, br. 4, 1600; Opća audijencija, 27. kolovoza 1986., *Ins.* IX/2, br. 2, 422; Opća audijencija, 27. srpnja 1988., *Ins.* XI/3, br. 10, 188.

⁸ »Križ podignut na Kalvariji (...) *izbija iz samog središta ljubavi* kojom je prema vječnom božanskom naumu obdaren čovjek, stvoren na sliku i priliku Božju. Bog kakvog je Krist objavio ne ostaje samo u tijesnoj vezi sa svijetom kao njegov stvoritelj i posljednje vrelo opstojnosti. On je i Otac: s čovjekom, kojega je pozvao u bivstvovanje u vidljivom svijetu, povezan je vezom dubljom od stvoriteljske. Ta ljubav ne samo da stvara sve dobro, već i čini da čovjek bude dionikom samoga Božjeg života: života Oca, Sina i Duha Svetoga. Onaj, naime, koji ljubi, želi dati sama sebe.

Kristov križ na Kalvariji stoji na putu one *admirabile commercium* (čudesne razmjene), onog *čudesnog priopćavanja Boga čovjeku*, koje istovremeno sadrži *poziv* upućen čovjeku, da uzdarjem sama sebe Bogu, a sa sobom cijeloga vidljivog svijeta, postane dionikom božanskoga života te kao posinak ima zajedničarstvo istine i ljubavi, što je u Bogu i proistječe iz Boga. Upravo na putu vječnog čovjekovog izabranja u dostojanstvo Božjeg posinka, diže se u povijesti križ Krista, koji je kao 'svjetlo od svjetla, pravi Bog od pravoga Boga' došao dati konačno svjedočanstvo čudesnog *Božjeg savezništva s ljudskim rodom, Božjeg saveza s čovjekom* – sa svakim čovjekom. Taj savez, drevan kao što je drevan čovjek – dopire, naime, do samog otajstva stvaranja« (DIM 7).

⁹ Otkupljenje, čiji je vrhunac križ, jest vrhunska objava beskrajne Božje ljubavi za čovjeka. »Ta 'objava' očituje Boga u nedokučivu otajstvu njegova bitka (...). U toj Kristovoj 'objavi' ipak mi Boga ponajprije spoznajemo u njegovoj ljubavi prema čovjeku: u Božjem 'čovjekoljublju' (Tit 3,4). Time zapravo 'njegova nevidljiva savršenstva' postaju (...) *vidljivima u Kristu i po Kristu* (...) U Kristu i po Kristu, Bog osobito postaje vidljiv u svome milosrđu, to jest postaje očitim onaj pridjev božanstva koji je već Stari zavjet (...) odredio kao '*milosrđe*'. (...) O njemu on

kao put spasenja.¹⁰ Ivan Pavao II. govori o žrtvi okajnici i pomirnici za ljudski grijeh.¹¹ Grijehom se vrijeđa Boga u samom darivanju njegove ljubavi, koje spada na vječni Božji naum s obzirom na čovjeka te stoga Bog, »premda voljan oprostiti, radi dobra i časti samog čovjeka, zahtijeva zadovoljštinu«¹². Papa time želi reći kako se ne radi o »kažnjavanju« Krista zbog čovjekova grijeha, već žrtva križa, kao najveća moguća zadovoljština, s jedne strane pokazuje svu neizmjernu težinu grijeha, dok, s druge strane, križ objavljuje beskonačnu veličinu Očeve milosrdne ljubavi, budući da on sâm Sinovljevim darom prvi podnosi teret zadovoljštine.¹³

govori i tumači ga ne samo slikama i prispodobama, već nadasve *on milosrđe utjelovljuje i uosobljuje*. *On sam je u određenom smislu 'milosrđe'«* (DIM 2). Usp. DIM 7–8; DEV 33.

Polazeći od analize pojmova *hesed* i *rah^mmim* (=milosrđe), onako kako se oni upotrebljavaju u Starom zavjetu, Ivan Pavao II. pokazuje komplementarnost te gotovo istovjetnost pojma »milosrđe« s pojmovima »ljubav«, »dar«, »milost« (usp. DIM 4 i bilješku br. 52.6; RH 9) tako te u cjelokupnom njegovom učenju možemo pratiti povezanom uporabom ovih pojmova.

¹⁰ Usp. DIM 7; RH 7–11; Opća audijencija, 13. travnja 1983., *Ins.* VI/1, br. 2–3, 935–936; Opća audijencija, 27. travnja 1983., *Ins.* VI/1, br. 3, 1073–1074.

¹¹ Usp. Opća audijencija, 20. travnja 1983., *Ins.* VI/1, 1007–1009. Ivan Pavao II. se poziva na teologiju sv. Ivana i sv. Pavla: »Bog je tako ljubio svijet te je dao svoga Sina jedinorođenca da nijedan koji u njega vjeruje ne propadne, nego da ima život vječni« (Iv 3,16). Usp. Iv 1,12; 13,1; 1 Iv 4,9–10; Gal 4,4–5; 2 Kor 5,14; 1 Tim 2,5–6. Usp. RH 8.10.13–14.18; Opća audijencija, 28. rujna 1983., *Ins.* VI/2, br. 3, 661–662; Opća audijencija, 27. srpnja 1988., *Ins.* XI/3, 183–188; Opća audijencija, 26. listopada 1988., *Ins.* XI/3, 1330–1335.

¹² Usp. Opća audijencija, 20. travnja 1983., *Ins.* VI/1, br. 2, 1008. Iako Ivan Pavao II. govori o žrtvi okajnici, zadovoljštini, zasluži, ipak se ne može reći kako on spasenje čovjeka shvaća kao zamjenu kazne nevinoga Sina za čovjeka grešnika, ili da *satisfactio* shvaća kao *satispassio*. Poziva se na 7. poglavlje dekreta Tridentskog sabora *De Iustificatione*, kao i na sv. Tomu. »Dominus noster Jesus Christus, (...) sua sanctissima passione in ligno crucis nobis iustificationem meruit et pro nobis Deo Patri satisfecit« (DS 1529) (usp. Opća audijencija, 20. travnja 1983., *Ins.* VI/1, br. 1, 1008). Pozivajući se na sv. Tomu doziva u pamet treći dio *Summae Theologiae*: q. 48, a. 2.5 (usp. Opća audijencija, 13. travnja 1983., *Ins.* VI/1, br. 3, 936). Ondje se raspravlja prikladnost otkupljenja po križu (q. 46, a. 3) te razlozi zbog kojih boli Kristove muke nadmašuju svaku drugu bol (q. 46, a. 6). Otkupljenje je djelo Trojstva, ali se pripisuje Sinu koji je na sebe preuzeo ljudsku narav (q. 48, a. 5). Krist je svojom neizmjernom ljubavlju u trpljenju, beskrajinim dostojanstvom svoje osobe i univerzalnošću boli koje je pretrpio zadovoljio božansku pravednost (q. 48, a. 2). Papa se u ovom predmetu ne poziva na sv. Anselma. G. Iammarrone kaže kako Papin pristup predstavlja »nešto novo i 'originalno' s obzirom na jezik tradicionalne soteriologije, osobito anselmovske«, jer on Božju inicijativu u Kristu postavlja u horizont objave Božjeg čovjekoljublja. Usp. G. IAMMARRONE, »L'annuncio di 'Gesù redentore' nell'enciclica 'Redemptor hominis' di Giovanni Paolo II«, u: *Rivista di teologia morale*, 11 (1979.), 43, 523–525.

¹³ Usp. DIM 7–8; DEV 40; Opća audijencija, 20. travnja 1980., *Ins.* VI/3, br. 2, 1008; Opća audijencija, 3. kolovoza 1988., *Ins.* XI/3, 205–210; Opća audijencija, 7. rujna 1988., *Ins.* XI/3, br. 10, 614–615; Opća audijencija, 19. listopada 1988., *Ins.* XI/3, br. 7, 1269. »Primo enim, per hoc (po Kristovoj mucy na križu) homo cognoscit quantum Deus hominem diligit, et per hoc provocatur ad eum diligendum: in quo perfectio humanae salutis consistit« (TOMA AKVINSKI, *Summa Theologiae*, III, q. 46, a. 3).

Otkupljenje danasve znači pomirenje. Ono ne uključuje samo oslobođenje od grijeha i ponovno ozdravljenje te obnovu čovjekove naravi koja je lišena posvetne milosti. Otkupljenje ostvaruje intimno jedinstvo božanstva i čovještva. Ono je također i novo stvaranje, utemeljeno na velikodušnom darivanju bogatstva božanskog života kojeg je Krist donio čovjeku.¹⁴ Otkupljenje »teži uspostavljanju jednog jedinstva višeg reda, priopćavanjem jedinstva božanskih osoba zajednici ljudskih osoba«¹⁵. Otkupiteljski čin (koji uključuje utjelovljenje, kojim je Krist uzeo ljudsku narav¹⁶), po Duhu Svetom (koji je u dubinama božanstva, Osoba – dar,¹⁷ i prebiva u ljudskome srcu¹⁸), ucjepljuje ljudsku osobu u Krista i čini je dionikom božanskog sinovstva Riječi. Na taj način čovjek postaje sin u Sinu, »nanovo stvoren u Kristu za puninu milosti i istine«¹⁹. Punina milosti »izljuje se na druge, tako da Sin Božji, koji je postao čovjekom, ljude čini sinovima Božjim. (...) Na taj način«, kaže Ivan Pavao II., »naše čovještvo dosiže puninu svoje istine. Doista, *stvoreni* smo kako bismo postali sinovi u Sinu (Ef 1,5), predodređeni za suobličenje na Sinovljevu sliku (Rim 8,29).«²⁰ Suobličenje Kristu predstavlja konačno ispunjenje čovjekovog poziva i ostvarenje izvornog Božjeg nauma o čovje-

¹⁴ »To Kristovo sjedinjenje s čovjekom po sebi je tajna. Iz te se tajne rada 'novi čovjek' koji je pozvan biti dionikom Božjega života (usp. 2 Pt 1,4), nanovo stvoren u Kristu za puninu milosti i istine« (RH 18). Usp. RH 10.18.; Opća audijencija, 13. srpnja 1983., *Ins.* VI/2, br. 3, 70; Opća audijencija, 31. kolovoza 1983., *Ins.* VI/2, br. 1, 322; Opća audijencija, 28. rujna 1983., *Ins.* VI/2, 660–662; Opća audijencija, 5. listopada 1983., *Ins.* VI/2, br. 2, 707–708; Božićna poruka »Urbi et orbi«, 25. prosinca 1985., *Ins.* VIII/2, br. 5, 1604; Opća audijencija, 10. kolovoza 1988., *Ins.* XI/3, br. 8–10, 225–226. »U ovome Spasitelju, koji je ujedno i Bog i čovjek, možemo dokučiti *nakanu pomiriteljskoga djela*. Otac želi ne samo pročistiti čovječanstvo, oslobodivši ga od grijeha, nego i ostvariti *najintimnije jedinstvo božanstva i čovještva*« (Opća audijencija, 28. prosinca 1983., *Ins.* VI/2, br. 2, 1458–1459).

¹⁵ Opća audijencija, 18. svibnja 1983., *Ins.* VI/1, br. 2, 1263. Usp. RH 8–10; DIM 7–8; DEV 23–25.39; Opća audijencija, 3. kolovoza 1988., *Ins.* XI/3, 205–210.

¹⁶ Usp. RH 8; DEV 50; MD 11.

¹⁷ Usp. DEV 10.22–23.25; RH 20.

¹⁸ »'Odlazak' Kristov po križu ima snagu otkupljenja, a to također označuje novu prisutnost Duha Božjega u stvorenju, novi početak samodarivanja Božjega čovjeku u Duhu Svetom. (...) Poslanjem tog Duha 'u srca naša' počinje se ostvarivati ono što 'stvorenje sa svom žudnjom iščekuje' (...) Upravo uz cijenu križa, uzročnika spasenja, a snagom svega vazmenog otajstva, dolazi Duh Sveti da ostane s apostolima od dana Duhova, da ostane s Crkvom i u Crkvi, a po njoj u svijetu. Na taj se način konačno ostvaruje onaj novi početak samodarivanja trojedinoga Boga, u Duhu Svetomu po Isusu Kristu, Otkupitelju čovjeka i svijeta« (DEV 14). Usp. DEV 23–25.

¹⁹ Usp. RH 18; RH 10.

²⁰ Opća audijencija, 31. kolovoza 1983., *Ins.* VI/2, br. 1–2, 322. Usp. RH 9.18; DIM 7; DEV 52; MD 9; Opća audijencija, 28. svibnja 1986., *Ins.* IX/1, 1697–1701.

ku.²¹ Otkupljenje stoga otvara perspektivu u dimenziji svakidašnjeg života (*»ethos otkupljenja«* »povijesnog« čovjeka) kao i u eshatološkoj dimenziji (*»eshatološki«* čovjek), budući da otkupljenje predstavlja klicu eshatološkoga savršenstva.

Na temelju rečenoga možemo uočiti da Ivan Pavao II. u svom naučavanju razlikuje dva vida otkupljenja kojeg je Krist izvršio. Otkupljenje je oslobođenje čovjeka od grijeha i suobličenje Kristu (usp. Rim 8,29). No, otkupljenje je istodobno i najviša objava istine o čovjeku te najasnija i naj snažnija Riječ Očeve ljubavi izgovorene svijetu. Krist je »najviša i najpotpunija objava Boga ljudskom rodu«²².

Suobličenje čovjeka slici Kristovoj

Stvoreni svijet, a na poseban način u njemu čovjek, podvrgnut prolaznosti uslijed grijeha, podržava nadu za oslobođenjem od ropstva raspadljivosti, kako bi ušao u slobodu slave djece Božje (usp. Rim 8,19-23). Čovjekovo stanje, opisano u Pavlovom odlomku, odgovara Papinoj viziji čovjeka te predstavlja polazište za njegovo razmatranje kristocentrizma ljudskog života. Taj je kristocentrizam označen činjenicom da je čovjek potreban Otkupitelja.

»U Isusu Kristu vidljivi svijet što ga Bog stvori za čovjeka – taj svijet koji je, pošto je u njega ušao grijeh, 'podložan raspadljivosti' – iznova zadobiva izvornu vezu sa samim božanskim izvorom Mudrosti i ljubavi. (...) Kao što je u čovjeku-Adamu ta veza slomljena, tako je u Čovjeku-Kristu iznova povezana.«²³

Kristovim otkupiteljskim činom, po Duhu Svetom, čovjeku se priopćuje božanski život koji je u samome Bogu (milost) te čovjek postaje dionikom božanske trojstvene ljubavi.²⁴ Na taj se način nadilazi suprotstavljenost čovjeka i Boga, uzrokovana grijehom, te se, štoviše, zacjeljuje lom cjelovitosti u čovjekovom osobnom »ja« i ujedno nadilazi suprostavljenost muškarca i žene, te se čovjek

²¹ Ivan Pavao II. kaže (pozivajući se na GS 22): Krist se u otajstvu otkupljenja sjedinio sa svakim čovjekom. Ovo »Kristovo sjedinjenje s čovjekom znači moć i izvor snage, kao što je sv. Ivan jasno rekao u Proslavu svog Evanđelja: 'Riječ' podade moć da postanu djeca Božja (Iv 1,12). Čovjek se iznutra mijenja po toj snazi, koja je izvor novoga života (...). Taj život, koji je Otac obećao i ponudio svakom čovjeku u Isusu Kristu, njegovu vječnom i jedinome Sinu, (...) jest konačno ispunjenje čovjekova poziva. Na neki način to je ispunjenje 'sudbine', koju mu je Bog pripremio od vječnosti« (RH 18). Usp. RH 9.18.

²² Usp. DEV 5.

²³ RH 8.

²⁴ »U intimnom Božjem životu je Duh Sveti osobno utjelovljenje ljubavi. Po Duhu, nestvorenom daru, sama ljubav postaje dar stvorenim osobama. *Ljubav, koja je od Boga, priopćuje se stvorenjima*: 'Ljubav Božja izlivena je u našim srcima po Duhu Svetom koji nam je dan' (Rim 5,5)« (MD 29). Usp. RH 20; DEV 52.

uspijeva ostvariti u povezanosti s vlastitom ontološkom istinom. Krist »Adamo-voj djeci vraća sličnost s Bogom koja je već prvim grijehom izobličena«²⁵; čovjek, stvoren na sliku Božju, u Kristovom se otkupljenju suobličuje slici Krista.

Uzevši za polazište Pavlovu antropologiju, Ivan Pavao II. tvrdi: čovjek je u Kristu odvijeka izabran na dostojanstvo posinka (usp. Ef 1,5). U djelu otkupljenja Krist vraća čovjeku sličnost s Bogom, koja je još prvim grijehom narušena.²⁶ Čovjek, predodređen za suobličjenje slici Sina (usp. Rim 8,29-30),²⁷ darom Duha Krista Otkupitelja sudjeluje u božanskom posinjenju te mu se »otvara perspektiva punog preobraženja u konspustancijalnu sliku Božju, koja je Krist (usp. 2 Kor 3,18)«²⁸.

Postavši sinovi u Sinu, u Kristu sudjelujemo u vraćanju čovjeka i svijeta Ocu: Krist nas je svojom žrtvom

»otkupio, tako da smo 'skupo kupljeni' (1 Kor 6,20). 'Cijena' našeg otkupljenja pokazuje vrijednost koju Bog pridaje čovjeku, potvrđuje naše dostojanstvo u Kristu. Postavši doista 'djeca Božja' (Iv 1,12), posinci (usp. Rim 8,23), po sličnosti njemu postajemo u isto vrijeme 'kraljevstvom svećenika', postajemo 'kraljevsko svećenstvo' (Otk 5,10; 1 Pt 2,9), to jest, sudjelujemo u onom jedinstvenom i neopozivom vraćanju čovjeka i svijeta Ocu, što je on, vječni Sin (usp. Iv 1,1-4.18; Mt 3,17; 11,27; 17,5; Mk 1,11) i ujedno pravi Čovjek, jednom zauvijek učinio.«²⁹

U latinskoj verziji ovoga odlomka enciklike *Redemptor hominis* ne stoji, međutim riječ »sličnost« (*similitudo*) već »slika« (*imago*).³⁰

Potrebno je svrnuti pozornost i na položaj zareza u citiranom tekstu. U latinskom se izvorniku (i u hrvatskom prijevodu) zarez nalazi prije riječi »ad eius imaginem« i ne nalazimo ga poslije ovih riječi. Stoga bi trebalo zaključiti da se »ad eius imaginem« odnosi na sudjelovanje na jedinstvenom i neopozivom vraćanju čovjeka i svijeta Ocu, a da se ne odnosi na čovjekovo postajanje posinkom. Istina, čovjekovo postajanje posinkom ne biva negirano, no »ad eius imaginem« ovdje nije pripisano posinaštvu, nego neopozivom vraćanju čovjeka i svijeta Ocu.

Čini se zato da su moguće različite interpretacije Papinih riječi: 1) čovjek sudjeluje na jedinstvenom i neopozivom vraćanju čovjeka i svijeta Ocu »po sličnosti

²⁵ Usp. RH 8; GS 22.

²⁶ Usp. *isto*.

²⁷ Usp. RH 9; DIM 7; DEV 52; MD 9; Opća audijencija, 31. kolovoza 1983., *Ins.* VI/2, br. 2, 322.

²⁸ Usp. Opća audijencija, 9. travnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 11, 963. Usp. Opća audijencija, 31. kolovoza 1983., *Ins.* VI/2, br. 1, 322.

²⁹ RH 20.

³⁰ »Cum enim constituimur filii Dei ac filii adoptionis, simul nimirum ad eius imaginem effcimus 'regnum et sacerdotes', adipiscimur 'regale sacerdotium', hoc est participes reddimur illius unice et irrevocabilis restitutionis hominum mundique ad Patrem.«

njemu« (Kristu) tj. kao što to sudjeluje i Krist (na njegovu sliku), poput Krista; 2) sudjelujući na jedinstvenom i neopozivom vraćanju čovjeka i svijeta Ocu, čovjek postaje sličan Kristu (Kristova slika), suobličen Kristu; 3) postajući posinkom Božjim, čovjek biva suobličen Kristu i zato sudjeluje na jedinstvenom i neopozivom vraćanju čovjeka i svijeta Ocu; 4) sudjelovanje na jedinstvenom i neopozivom vraćanju čovjeka i svijeta Ocu odgovara postajanju (isto je što i postajanje) posinkom Božjim na sliku Kristovu (po sličnosti Kristu).

Zbog ovih različitih mogućih tumačenja čini nam se da iz teksta nije posve jasno govori li Ivan Pavao II. iz ontološke ili egzistencijalne perspektive. Iz teksta nije razvidno želi li se reći kako čovjek, na temelju Kristovog otkupljenja, ontološki postaje *ad eius imaginem* ili se samo sjedinjuje s Ocem *ad eius imaginem* (u ovom bi potonjem slučaju čovjek, po sjedinjenju s Bogom uslijed milosti otkupljenja samo sličio Kristu koji je sjedinjen s Ocem, ali ne bi postojala ontološka veza između Krista i čovjeka). Drugim riječima, iz teksta nije moguće dokučiti želi li se reći kako je otkupljeni čovjek ontološki preobražen na sliku Kristovu, ili je tek pozvan nasljedovati Krista i sjединiti se s Bogom pomoću milosti otkupljenja.

U jednoj od kateheza o otkupljenju čovjeka³¹ neka se od ovih pitanja pojašnjavaju. Na početku kateheze kaže se kako se čovjek, »obnovljen i nanovo stvoren« Duhom Krista Otkupitelja, treba »zaodjenuti Gospodinom Isusom Kristom« i njemu suobličiti budući da je

»otkupiteljski čin *realno* izmijenio *bitak* ljudske osobe, a djelovanje je ostvarenje bivstvovanja. Otkupiteljski čin je u Krista integrirao ljudsku osobu učinivši je dionikom samog božanskog sinovstva Riječi: mi smo sinovi u Jednorodnom Sinu Očevom.«³²

Ovaj važan govor ontološkog karaktera potom će se prometnuti u moralni govor. Još će se jednom istaknuti praktičan zahtjev da se »zaodjenemo Gospodinom Isusom« jer »praksa kršćanina ne može protusloviti njegovom bivstvovanju«. Izaći će na vidjelo praktične posljedice Pavlovih tvrdnji u Ef 1,5 i Rim 8,29: Ako se istina o čovjeku sastoji u predodređenju za suobličenje Kristu, tada on (Krist) treba postati zakonom ljudskog života.³³

»Ovaj odnos između otkupljenog čovjeka i Krista ne smije se misliti kao da je Krist tek 'model', postavljen ispred ili izvan nas, kojeg valja prekopirati. Pri-

³¹ Usp. Opća audijencija, 31. kolovoza 1983., *Ins.* VI/2, 322–324.

³² Opća audijencija, 31. kolovoza 1983., *Ins.* VI/2, 322.

³³ »Krist je potpuna čovjekova *istina* te je stoga i *zakon* čovjekova života« (Opća audijencija, 31. kolovoza 1983., *Ins.* VI/2, br. 2, 322–323).

mili smo Duha Svetog kako bi nas on iznutra pokrenuo da djelujemo u Kristu i poput Krista. Kristov zakon upisan je u naša srca po *Duhu Svetom*.³⁴

Ovdje se eksplicitno ističe kako Krist nije samo izvanjski model za nasljedovanje. Upravo bi se zato očekivalo da uslijedi određeno produbljenje onog temelja dubokog jedinstva Krista i otkupljenog čovjeka koje nadilazi odnos uzora i nasljedovatelja. Tekst govori o daru Kristova Duha, koji je predstavljen kao nutarnja sila kršćanske prakse. Dan nam je Duh kako bi nas pokrenuo da djelujemo »u Kristu«. Ipak, ovdje još nije jasno da li čovjek već prethodno jest »u Kristu«, a Duh pokretačka snaga da bismo djelovali »poput Krista« ili nas Duh Sveti ucjepljuje »u Krista«, koji nas pokreće da djelujemo poput njega? To jest, trebamo se zapitati na koji smo to način »u Kristu« i na koji je način Kristov zakon po *Duhu Svetom* upisan u naša srca: pretpostavlja li ovo ili stvara nekakav ontološki odnos između Krista i čovjeka ili ne? Nakon toga se kaže:

»Duh nas potiče da ostvarimo svoj bitak u njegovoj najintimnijoj istini, preobražavajući nas na sliku Kristovu. (...) Duh poznaje Božji plan za naš život. On upravlja našu egzistenciju kako bi ona u vremenu ostvarila naš idealni, u vječnosti zamišljeni bitak.«³⁵

Iz teksta nije jasno ostvaruje li već i sam dar Duha Svetoga preobrazbu čovjekovog bitka »na sliku Kristovu« (i u tom bi slučaju nasljedovanje Krista bio osobni čovjekov odgovor na dar Duha, budući da *operari sequitur esse*) ili Duh Sveti, dar milosti, samo pokreće čovjeka iznutra na nasljedovanje, a sam čovjek je taj koji izvršuje preobrazbu »na sliku Kristovu«, preobrazbu koja se ostvaruje po promislu Božjem za ljudsko biće.³⁶

Stoga je moguće upitati se: 1) Tko je onaj koji »naš bitak u njegovoj najintimnijoj istini« preobražava »na sliku Kristovu« – Duh Sveti, sâm čovjek ili možda obojica: Duh Sveti bi ontološki preobrazio čovjekov bitak »na sliku Kristovu« a čovjek bi se (budući da *operari sequitur esse*) egzistencijalno ostvario kao slika Kristova?³⁷ 2) Kakav je odnos između ostvarivanja »našeg bitka u njegovoj najintimnijoj istini« i »bivanja preobraženim na sliku Kristovu«? 3) Kakav je odnos

³⁴ Opća audijencija, 31. kolovoza 1983., *Ins.* VI/2, br. 2, 323.

³⁵ *Isto*.

³⁶ »U dubinama božanstva i nastanjen u srcu otkupljenika, Duh djeluje kako bismo mogli spoznati 'sve što nam je darovao' Otac te kako bismo mogli pristati uz taj dar. Koji je to dar Očev? (...) Dar je Jedinorođenac Očev (usp. Iv 3,16) u kojem smo stvoreni (usp. *isto*, br. 2, 323). (Za riječi »u kojem smo stvoreni« Papa se ne poziva ni na jedan biblijski tekst.)

³⁷ Ovo razlikovanje bi se moglo povezati s prethodnom tvrdnjom, gdje je rečeno kako Duh Sveti iznutra pokreće čovjeka da djeluje »u Kristu i poput Krista«. Preobrazba čovjeka »na sliku Kristovu«, koju izvršuje Duh Sveti, odgovarala bi stanju čovjeka u kojem on djeluje »u Kristu«, dok bi ostvarenje čovjeka »na sliku Kristovu« koju izvršuje čovjek odgovarala stanju čovjeka u kojem on djeluje »poput Krista«.

između »našeg idealnog, u vječnosti zamišljenog bitka« i Krista, na čiju se sliku preobražavamo i »u kome smo stvoreni«?³⁸ 4) Citirani tekst ne pojašnjava treba li preobrazbu čovjeka »na sliku Kristovu« smatrati ontološkom ili tek egzistencijalnom stvarnošću, ili možda objema stvarnostima zajedno?³⁹

Božja vjernost daru svoje ljubavi u Kristu

Otajstvo ljubavi, nagoviješteno u otajstvu stvaranja, u potpunosti se otkriva u »misteriju utjelovljene Riječi.«⁴⁰ Krist je Riječ Očeve ljubavi izgovorena svijetu.⁴¹ On je objavitelj Oca i njegove ljubavi. Kroz drugu (božansku) Osobu, u Sinovljevom utjelovljenju, izražava se »ljubazna svemogućnost Stvoriteljeva; svemogućnost i ujedno ljubav 'Boga, Oca, Stvoritelja neba i zemlje'«⁴². Utjelovljeni Sin predstavlja vrhunac objave Očeve ljubavi;⁴³ njegova ljudska stvarnost je otajstvo Božje prisutnosti; u njoj nevidljivi Bog postaje vidljivim; »On je slika Boga nevidljivoga« (Kol 1,15)⁴⁴.

Stvaranje čovjeka »na sliku i sličnost Božju« je »posebni dar Stvoritelja, koji sadrži ne samo temelj i izvor bitnog dostojanstva čovjeka – muža i žene – u stvorenom svijetu, nego i početak poziva oboje da budu dionici unutarnjeg Božjeg života«⁴⁵. »Nutarnja 'logika' samog otajstva stvaranja« je dar Božji.⁴⁶ Čovjek, sudjelujući na božanskom daru kroz stvaranje je već po samoj svojoj naravi osobe slika i sličnost Božja. (Ova kvaliteta osobe »na sliku Božju« je temelj čovjekovog

³⁸ Usp. *isto*, br. 2, 323. Ovdje se međutim ne radi o stvaranju čovjeka »u početku« (*in principium*), već o stvaranju »da postanemo djecom Božjom«, o čemu se govori na početku istog br. 2 (to jest, radi se o učincima otajstva otkupljenja).

³⁹ Činjenica da se govori o *najintimnijoj istini čovjekovog bitka*, sugerira ontološki govor, no tekst kao takav nije dovoljno jasan.

⁴⁰ Ovo je koncilski tvrdnja (usp. GS 22), koju Papa preuzima i neumorno je ponavlja tijekom čitavog svog pontifikata (usp. RH 8; DIM 1; SRS 26; MD 2.11).

⁴¹ Angelus, 22. lipnja 1986., *Ins.* IX, br. 1, 1904.

⁴² DEV 33.

⁴³ Usp. GS 22 što potom Ivan Pavao II. preuzima u RH 8; DIM 1; *Salvifici Doloris*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985., 31 (ubuduće SD); SRS 26; MD 2.11.

⁴⁴ GS 22 što potom Papa preuzima u RH 8; Opća audijencija, 5. ožujka 1986., *Ins.* IX/1, br. 5, 616; Opća audijencija, 9. travnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 10–11, 962–963; Opća audijencija, 28. svibnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 6, 1700.

⁴⁵ MD 9. Usp. DEV 10.12.

⁴⁶ Usp. MD 9. Usp. Opća audijencija, 5. ožujka 1986., *Ins.* IX/1, br. 7, 617.

dostojanstva).⁴⁷ Čovjek je jedino stvorenje na zemlji kojeg je Bog htio radi njega samoga (usp. GS 24).⁴⁸

»Nutarnjoj 'logici' otajstva stvaranja« isto tako pripada jedinstvo i savez čovjeka s Bogom te njegovu »uzdignuće« po vječnom Božjem izabranju u Isusu Kristu:

»Ako je čovjek već po samoj naravi osobe slika i prilika Božja, onda on svoju veličinu i dostojanstvo ostvaruje u povezanosti s Bogom, u savezu s njim, u nastojanju za temeljnim jedinstvom koje je u srži misterija stvaranja. To jedinstvo odgovara dubokoj istini svih razumnih stvorenja i napose čovjeku kojeg je Bog od početka po vječnom odabiru u Kristu uzdigao nad sva stvorenja vidljivog svijeta.«⁴⁹

Stvaranje čovjeka »na sliku i sličnost Božju« je prvi savez Boga s čovjekom. Stvaranje uključuje ne samo naravni red postojanja, nego istodobno i nadnaravni milosni red.

Međutim, Ivan Pavao II. o izabranju i predodređenju čovjeka u Kristu ovdje ne govori u kontekstu rasprave o naravnom redu postojanja (kojim je čovjek obdaren jer je osoba na sliku trojedinoga Boga), nego u izlaganju o nadnaravnom redu milosti kojega se čovjek, počinivši grijeh, lišio. Upravo je u redu milosti čovjek odabran, odvijeka izabran i predodređen da bude posinak Boga Oca u Kristu.⁵⁰

Na ovom mjestu potrebno je istaknuti jednu podudarnost: Ivan Pavao II., govoreći o stvaranju čovjeka »na sliku i sličnost Božju« i o istočnom grijehu, govori o Bogu ukoliko je on jedinstvo u Trojstvu. U samom otajstvu stvaranja, tvrdi Papa, po analogiji između Stvoritelja i čovjeka stvorenog na sliku Božju nagoviješta se otajstvo Trojstva, no ono će se u potpunosti otkriti tek Sinovljevim utjelovljenjem, u otajstvu Otkupitelja. Povezano s tim, govoreći o otajstvu stvaranja, Papa koji put čita Knjigu Postanka u svjetlu novozavjetne objave te čak aludira na pojedinačne osobe Trojstva, no to uvijek čini u svjetlu otajstva Kristovog okupljenja.⁵¹ U isto vrijeme Ivan Pavao II. otkriva jednu podudarnost: »nutarnja 'logika' samog otajstva stvaranja (a ono je sebedarje trojedinoga Boga) vodi nas otajstvu

⁴⁷ Usp. MD 9.

⁴⁸ Usp. RH 13; DEV 59; MD 7.10.20.30; Govor sudionicima na skupu primaljâ, 26. siječnja 1980., *Ins.* III/1, br. 2, 192; Govor sudionicima na skupu Papinske akademije znanosti, 23. listopada 1982., *Ins.* V/3, br. 4, 891; Susret s grupom mladih iz Belgije, 4. travnja 1986., *Ins.* IX/1, 925; Opća audijencija, 21. svibnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 2, 5, 1646–1647; Homilija tijekom mise u Eisenstadt-Trausdorfu (Austrija), 24. lipnja 1988., *Ins.* XI/2, br. 5, 2133–2134.

⁴⁹ MD 9. Usp. RH 7–8.

⁵⁰ Usp. DIM 7; MD 9; RH 13.

⁵¹ Usp. DEV 9–10.

Kristovog otkupljenja⁵². Bog-ljubav, vjeran svojoj »logici« koja ga je vodila i u stvaranju, u Isusu Kristu iznova se daje čovjeku, koji se po grijehu sâm lišio dara dioništva u božanskom životu (posvetne milosti). U Isusu Kristu

»Bog stvaranja objavljuje se kao Bog Otkupljenja, kao Bog 'koji je vjeran' (usp. 1 Sol 5,24), vjeran svojoj ljubavi prema čovjeku i prema svijetu, koju je već objavio u dan stvaranja.«⁵³

Prema nutarnjoj logici stvaranja čovjek je već od početka pozvan na dioništvo u božanskom životu. Stvaranje predstavlja početak povijesti spasenja, to jest prvi božanski čin »vječnog izabranja čovjeka u Isusu«. Veličina i dostojanstvo čovjeka stvorenog na sliku Božju (njegova ontološka istina, koja se sastoji u personalnoj strukturi dara) u potpunosti se ostvaruje (na egzistencijalnoj razini) tek u savezu s Bogom, to jest tek ako je čovjek prožet darom milosti. Jednom kad se dar milosti izgubi (što mu priječi da se ostvari) čovjek je (kako bi se ostvario kao dar) potreban obnove odnosa ljubavi s Bogom, potreban je otkupljenja. Bog, »vjeran samome sebi« i svojoj ljubavi, silazi čovjeku kako bi ga ozdravio.

»Bog je u svojoj vječnoj ljubavi čovjeka izabrao već od početka: izabrao ga je u svom Sinu. Bog je izabrao čovjeka, kako bi on mogao postići puninu dobra po dioništvu u njegovom životu: božanskom životu, po milosti. Izabrao ga je odvijeka i neopozivo. Ni istočni grijeh, ni sveukupna povijest pojedinačnih krivica i društvenih grijeha nisu mogli odvratiti vječnog Oca od ovog njegovog plana ljubavi: nisu mogli poništiti naše izabranje u vječnome Sinu, Riječi koja je konstupstancijalna Ocu.«⁵⁴

Ostvarenje čovjeka prema slici Krista Otkupitelja

Govoreći o odnosu između Krista i čovjeka, Ivan Pavao II. taj odnos interpretira na sljedeći način: Čovjeku je obećano otkupljenje odmah poslije njegova prekida izvornog saveza s Bogom (usp. Post 3,15), te čovjek živi u perspektivi toga obećanja. Istodobno, uslijed i na temelju već ostvarena Kristova otkupljenja, čovjek već sada sudjeluje na otkupljenju i nalazi se pod utjecajem Krista Otkupitelja. Potvrdu za ovo Ivan Pavao II. pronalazi u Kristovim riječima u Mt 5,27-28 i na paralelnim mjestima. Te Kristove riječi, prema njemu, »svjedoče da izvorna

⁵² Usp. DEV 11; RH 1; DIM 1; DEV 4; MD 8.

⁵³ RH 9. »Božanski značaj otkupljenja omogućuje nam, rekao bih, mnogo iskustvenije i 'povijesniji' razotkriti dubinu one ljubavi koja ne uzmiče pred jedinstvenom žrtvom Sina, da zadovolji Stvoriteljevu i Očevu vjernost prema ljudima stvorenim na njegovu sliku i od samoga 'početka' u Sinu izabranima na milost i slavu« (DIM 7).

⁵⁴ Homilija u sv. Mariji Velikoj, 8. prosinca 1978., *Ins.* I, br. 2, 311–312.

snaga (pa prema tome i milost) *otajstva stvaranja postaje za svakoga od nas*« (za svakog čovjeka) »*snaga* (to jest, milost) *otajstva otkupljenja*«. ⁵⁵

Veličina i dostojanstvo čovjeka (koji je po samoj svojoj naravi slika i sličnost Božja, no, uslijed grijeha, »potamnjena« i »umanjena«) ostvaruju se u savezu s Bogom u Kristu. Čovjeka »je Bog od početka po vječnom odabiru u Kristu uzdigao nad sva stvorenja vidljivoga svijeta: 'On nas u Kristu izabra prije postanka svijeta (...) u ljubavi nas predodredi za posinstvo, za sebe, po Isusu Kristu prema odluci svoje volje' (Ef 1,4-6)«. ⁵⁶

Ivan Pavao II. u tom kontekstu s jedne strane ističe posvemašnju besplatnost otkupljenja (a s njim i slobodu njegove prvine, to jest utjelovljenja koje biva shvaćeno u svojoj spasenjskoj svrhovitosti), a s druge »iznenađujuće podudaranje« otkupljenja s »intimnom čovjekovom naravi«. ⁵⁷

Čovjek i poslije izvornoga grijeha zadržava svoju ontološku strukturu, a gubi posvetnu milost (dioništvo u Božjoj svetosti i ljubavi). Čovjek označen grijehom ostaje »na« sliku i sličnost Božju, ⁵⁸ no, budući da je izgubio milost, ne uspijeva se na egzistencijalnoj razini ostvariti kao »već« slika i sličnost Božja. Djelo otkupljenja na taj način čini da čovjek postane dionikom milosti, »sin u Sinu« te bude sličan Kristu. Na ovaj se način ostvaruje »*novi početak*« priopćavanja trojedinoga

⁵⁵ Opća audijencija, 29. listopada 1980., *Ins.* III/2, br. 5, 1015. Usp. Opća audijencija, 26. rujna 1979., *Ins.* II/2, br. 3, 379–381 (IV, br. 2, 41–42); Opća audijencija, 29. listopada 1980., *Ins.* III/2, br. 5, 1014–1015; Opća audijencija, 27. listopada 1982., *Ins.* V/3, 939; Opća audijencija, 24. studenog 1982., *Ins.* V/3, br. 6–7, 1434–1435.

⁵⁶ MD 9.

⁵⁷ Usp. Opća audijencija, 23. studenog 1983., *Ins.* VI/2, br. 1. 3, 1155–1157. »Kršćanska tradicija vrhunaravno otajstvo naziva Kristovom inicijativom, koji ulazi u povijest kako bi je okrunio te kako bi čovjeku pokazao put povratka prema izvornoj bliskosti s Bogom. Takva inicijativa je otajstvo zato što je, kao takvu, čovjek ne može misliti, naime ukoliko je posve besplatna, plod slobodne Božje inicijative. Pa ipak, to otajstvo posjeduje iznenađujuću sposobnost da zahvati čovjeka u korijenu, da odgovori na svoju čežnju za beskonačnim, da utaži žeđ za bitkom, za dobrim, za istinitim i lijepim koje ga potresa. Jednom riječju, to je ocharavajući i konkretan odgovor, nepredvidljiv i utoliko manje isplativ, a ipak nagoviješten nemirom svake ozbiljne ljudske nade« (*isto*, br. 3, 1156–1157). Usp. *isto*, 1155–1157; Opća audijencija, 12. listopada 1983., *Ins.* VI/2, 745–748; Opća audijencija, 9. studenog 1983., *Ins.* VI/2, 1019–1022; Opća audijencija, 16. studenog 1983., *Ins.* VI/2, 1089–1091.

⁵⁸ Ovo stanje »povijesnog« čovjeka »na« sliku i sličnost Božju odgovaralo bi onome što fundamentalna teologija naziva *potentia oboedientialis*. Temelj čovjekove *potentiae oboedientialis* bi, dakle, prema Ivanu Pavlu II. bila njegova kvaliteta »slike i sličnosti Božje«. Stvoren kao osoba »na sliku i sličnost Božju« čovjek (a) iskusuje samoću koju ništa ne može ispuniti i egzistencijalnu napetost usmjerenu prema zajedništvu s Bogom, (b) je *capax Dei* (kadar biti partner Božji – primiti milost) i (c) istodobno je slobodan zauzeti stav pred objavom Ljubavi i milosti čiji je posrednik – Krist (usp. Opća audijencija, 9. studenog 1983., *Ins.* VI/2, br. 1, 1019–1020; Opća audijencija, 16. studenog 1983., *Ins.* VI/2, br. 3, 1090–1091; Opća audijencija, 23. studenog 1983., *Ins.* VI/2, 1155–1157).

Boga u Duhu Svetom⁵⁹. Priopćavanje milosti u Duhu Svetom iznova stavlja čovjeka u savršeno jedinstvo s Bogom, preobražava ga na sliku Kristovu⁶⁰ i potiče ga da ostvari svoj bitak u njegovoj najintimnijoj milosti (kao dar), to jest, potiče ga da se (na egzistencijalnoj razini) ostvari kao »već« slika i sličnost Božja.⁶¹

Milost otkupljenja »usavršava i oplemenjuje« ljudsku narav.⁶² Darivanje Duha Svetoga⁶³ (to jest, milost otkupljenja, koja usavršuje i oplemenjuje čovjekovu narav) predstavlja, dakle, ontološku pretpostavku kako bi se čovjek mogao ostvariti u skladu sa svojom naravi, odnosno u skladu s najdubljom istinom o sebi.

»Ovo duboko jedinstvo između Krista i opravdanoga stavlja u njega zahtjev da se 'ponovno zaodjene Gospodinom Isusom' te da 'ima isto mišljenje kao i u Kristu Isusu' (usp. Fil 2, 5). Kršćaninova praksa ne može nijekati njegovo biće. (...) Krist je posvemašnja čovjekova *istina* (usp. GS 22) te prema tome i *zakon* ljudskoga života. Duh Sveti poznaje Božji plan za naš život. On vodi našu egzistenciju kako bi ona u vremenu ostvarila naš idealni bitak, koji je u Božjoj zamisli odvijeka.«⁶⁴

Čovjek je, uz pomoć milosti, pozvan da postane sličan Kristu i da se na egzistencijalnoj razini ostvari kao »već« slika i sličnost Božja (no to će u potpunosti postati tek u eshatološkoj stvarnosti).⁶⁵

Iz svega je toga vidljivo da Ivan Pavao II., govoreći o odnosu između Krista i čovjeka, naglasak stavlja na otajstvo otkupljenja, na nasljedovanje Krista, a u vidu eshatološke stvarnosti.

⁵⁹ Usp. DEV 34.

⁶⁰ Usp. Opća audijencija, 31. kolovoza 1983., *Ins.* VI/2, br. 2, 323.

⁶¹ Ukoliko nas je Krist otkupio te smo učinjeni dionicima njegove milosti i postali »sinovi u Sinu«, utoliko smo postali i dionici same Kristove slobode; »Krist je najslobodniji upravo u trenutku svoje najveće *poslušnosti i podlaganja* zahtjevima spasenjske Ljubavi Očeve« (Opća audijencija, 10. kolovoza 1983., *Ins.* VI/2, br. 2, 170). Usp. Opća audijencija, 13. srpnja 1983., *Ins.* VI/2, br. 3, 70; Opća audijencija, 3. kolovoza 1983., *Ins.* VI/2, br. 2–3, 140–141.

⁶² Usp. MD 5.

⁶³ Unutar ovog govora o Duhu Svetom, a on je Duh istine i ljubavi, Ivan Pavao II. razvija govor o savjesti. Savjest je, tvrdi on, dar Duha Svetoga čovjeku stvorenom na sliku Božju (usp. DEV 35). Ona je »čovjekova najskrovitija jezgra i svetište« u kojem odzvanja glas Boga Stvoritelja (usp. DEV 43). Kao takva, ona je put na kojem Duh Sveti čovjeku dokazuje (zabludu) s obzirom na grijeh (usp. Iv 16,7s.) (usp. DEV 27–29.43).

⁶⁴ Opća audijencija, 31. kolovoza 1983., *Ins.* VI/2, br. 1–2, 322–323.

⁶⁵ Iz prethodnog izlaganja očito je kako Ivan Pavao II., raspravljajući o odnosu Krista i čovjeka, naglasak stavlja na otajstvo otkupljenja i na nasljedovanje te donosi eshatološke navode.

2. Krist, objavitelj istine o čovjeku

Ivan Pavao II. shvaća i predstavlja Kristovo otkupljenje kao dvostruku objavu:⁶⁶ a) Krist je objavitelj Oca i njegove ljubavi, objavitelj je otajstva Trojstva; b) Sin istodobno također otkriva i čovjeka samom čovjeku očitujući mu njegovu istinu, te njegovo dostojanstvo i poziv.

Ova dvostruka tvrdnja predstavlja i sadržaj prvog dijela br. 22 pastoralne konstitucije *Gaudium et spes*.⁶⁷ Citirani odlomak u bilješci je jedan od koncilskih odlomaka na kojeg se Ivan Pavao II. u svojoj učiteljskoj službi uvijek iznova vraća. U istom odlomku, osim gore istaknute dvije tvrdnje, također se tvrdi a) da otajstvo čovjeka postaje jasno tek u svjetlu otajstva utjelovljene Riječi; b) da je Adam, prvi čovjek, pralik Krista (usp. Rim 5,14); c) da je Krist Isus slika Boga nevidljivoga (usp. Kol 1,15) i savršeni čovjek te d) da se Sin Božji utjelovljenjem sjedinio sa svakim čovjekom.

S obzirom na to da je koncilski odlomak sastavljen od niza kristološko-antropoloških tvrdnji od velike važnosti i s obzirom na to da se Ivan Pavao II. u svojoj učiteljskoj službi poziva na ovaj odlomak prilično često, držimo nužnom analizu Papinog tumačenja ovog koncilskog odlomka.⁶⁸

Pokušat ćemo analizirati Papino tumačenje koncilskog nauka slijedeći pritom logiku te nutarnji tijek i razvoj misli samog Ivana Pavla II.

⁶⁶ »U Kristu i po Kristu Bog se potpuno objavio čovječanstvu i konačno mu se približio. U isto je vrijeme u Kristu i po Kristu čovjek postigao punu svijest o svom dostojanstvu, o svom uzdignuću, o transcendentnoj vrijednosti vlastite čovječnosti, o smislu svoga postojanja« (RH 11).

⁶⁷ »Misterij čovjeka postaje doista jasan jedino u misteriju utjelovljene Riječi. Adam, prvi čovjek, bio je naime slika onoga koji je imao doći (Rim 5,14), Krista Gospodina. Krist, novi Adam, objavljujući misterij Oca i njegove ljubavi potpuno otkriva i čovjeka njemu samome te mu objavljuje uzvišenost njegova poziva. Nije, dakle, nikakvo čudo što gore iznesene istine u njemu nalaze svoj izvor i u njemu dosižu svoj vrhunac. On koji je 'slika nevidljivog Boga' (Kol 1,15) jest i savršeni Čovjek koji je Adamovim sinovima vratio sličnost s Bogom, koja je već prvim grijehom izobličena. Budući da je u njemu ljudska narav bila uzeta, a ne uništena, time je ona i u nama uzdignuta na veoma visoko dostojanstvo. Utjelovljenjem se naime Sin Božji sjedinio sa svakim čovjekom« (GS 22).

⁶⁸ U prethodnom izlaganju vidjeli smo kako se Ivan Pavao II., raspravljajući o »povijesnom« čovjeku, suobličenom slici Krista po otkupljenju, poziva na teologiju sv. Pavla: u Kristu nas Bog izabra prije postanka svijeta, predodredivši nas da budemo njegova posinjena djeca (usp. Ef 1,4-5). U ovom je kontekstu također potrebno analizirati Papin nauk s obzirom na odnos između izabranja čovjeka u Isusu Kristu već od početka i utjelovljenja Krista, savršene slike Božje (usp. Kol 1,15).

Krist Otkupitelj, objavitelj istine o čovjeku

Utjelovljenje kao objava

Objava o tome što je čovjek, prema Papi, povezuje se s objavom koju utjelovljeni Sin u otajstvu otkupljenja donosi o Ocu. Otajstvo Kristovog otkupljenja otkriva svo čovjekovo dostojanstvo i prosvjetljuje istinu upisanu u njegov bitak u samom otajstvu stvaranja. Krist, sa svojim djelom otkupljenja jest najviša objava Božjeg nauma s čovjekom. Ovo je jedna od temeljnih tvrdnji u učenju Ivana Pavla II. o čovjeku.

Papa se poziva na koncilске tvrdnje kako Krist, »objavljujući misterij Oca i njegove ljubavi ujedno i potpuno otkriva čovjeka njemu samome«⁶⁹ te da »misterij čovjeka postaje doista jasan jedino u misteriju utjelovljene Riječi«⁷⁰.

⁶⁹ Usp. RH 8; RM 46; DIM 1; SD 31; MD 2.11; Govor Međunarodnoj teološkoj komisiji, 26. listopada 1979., *Ins.* II/2, br. 5, 968 – *AAS* 71 (1979.), 1431; Govor Međunarodnoj teološkoj komisiji, 6. listopada 1981., *Ins.* IV/2, br. 4, 363 – *AAS* 73 (1981.), 705; Govor sudionicima na skupu Talijanske biskupske konferencije, 31. listopada 1981., *Ins.* IV/2, br. 2, 521 – *AAS* 73 (1981.), 727; Govor kardinalima i članovima Rimske kurije na audijenciji prigodom razmjene čestitki za Božić, 23. prosinca 1982., *Ins.* V/3, br. 4, 1675 – *AAS* 75 (1983.), 210–211; Govor sudionicima pastoralne konferencije o problemima rada, 20. studenog 1987., *Ins.* X/3, br. 6, 1163 – *AAS* 80 (1988.), 672–673; Govor američkim biskupima u pohodu »Ad limina«, 16. travnja 1988., *Ins.* XI/1, br. 4, 911 – *AAS* 80 (1988.), 1437–1438; Homilija u filadelfijskom Logan Circle, 3. listopada 1979., *Ins.* II/2, br. 3, 580–581; Govor umjetnicima i novinarima u Monaku, 19. studenog 1980., *Ins.* III/2, br. 4, 1357; Angelus, 30. studenog 1980., *Ins.* III/2, 1455; Božićna poruka »Urbi et orbi«, 25. prosinca 1981., *Ins.* IV/2, br. 4, 1248; Govor javnim vlastima u Bologni, 18. travnja 1982., *Ins.* V/1, br. 2, 1221; Opća audijencija, 21. srpnja 1982., *Ins.* V/3, br. 3, 93; Opća audijencija, 28. srpnja 1982., *Ins.* V/3, br. 6, 135; Govor sudionicima seminara iz misiologije u organizaciji Papinskog učilišta Gregoriana, 2. prosinca 1982., *Ins.* V/3, br. 2, 1503; Govor teolozima – sudionicima međunarodnog Kongresa na temu »Mudrost Križa danas«, 9. veljače 1984., *Ins.* VII/1, br. 3, 271; Opća audijencija, 3. veljače 1988., *Ins.* IX/1, br. 1, 343; Homilija na misi Cvjetnice, 27. ožujka 1988., *Ins.* XI/1, br. 3, 776.

⁷⁰ RH 8; SD 31; RM 3; MD 2; Govor na Papinskom učilištu »Angelicum«, 17. studenog 1979., *Ins.* II/2, br. 9, 1187 – *AAS* 71 (1979.), 1481; Govor sudionicima na skupu Talijanske biskupske konferencije, 31. listopada 1981., *Ins.* IV/2, br. 2, 521 – *AAS* 73 (1981.), 727; Govor članovima Međunarodne teološke komisije, 5. prosinca 1983., *Ins.* VI/2, br. 9, 1261 – *AAS* 76 (1984.), 465; Govor plenarnom vijeću Kongregacije za katolički odgoj, 13. studenog 1986., *Ins.* IX/2, br. 5, 1422 – *AAS* (1987.), 900; Govor američkim biskupima na završetku pohoda »Ad limina«, 8. srpnja 1988., *Ins.* XI/3, br. 2, 50 – *AAS* 81 (1989.), 27; Govor na otvaranju III. opće konferencije Latino-američkog episkopata, 28. siječnja 1979., *Ins.* II/1, br. 9, 199; Homilija talijanskim vojnicima, 1. ožujka 1979., *Ins.* II/1, br. 2, 494; Opća audijencija, 25. travnja 1979., *Ins.* II/1, br. 3, 974; Homilija u filadelfijskom Logan Circle, 3. listopada 1979., *Ins.* II/2, br. 3, 580–581; Opća audijencija, 17. listopada 1979., *Ins.* II/2, br. 1, 765; Govor sudionicima kongresa o evangelizaciji i ateizmu, 10. listopada 1980., *Ins.* III/2, br. 9, 832; Nagovor Biskupskoj konferenciji Njemačke i Fulde, 17. studenog 1980., *Ins.* III/2, br. 5, 1292; Govor profesorima i studentima Instituta za obitelj, 19. prosinca 1981., *Ins.* IV/2, br. 2, 1169; Opća audijencija, 23. studenog 1983., *Ins.* VI/2,

Isto tako ćemo vidjeti kako se Papa pozivao i na Ivanovu teologiju, a na osobit način na proslov Ivanovog evanđelja. U njemu se otajstvo Krista određuje u kontekstu Božje objave. Preegzistentna Riječ koja dolazi nastaniti se među nama jest objaviteljica Oca (usp. Iv 1,1.14.18). Ivan Pavao II. preuzima ovu Ivanovu teologiju i naglašava činjenicu da je Isus objavitelj Oca upravo s obzirom na njegovu ljudsku stvarnost. Objava se dovršuje po utjelovljenju (usp. Iv 1,14.18). Isusova ljudska stvarnost (sâmo njegovo utjelovljenje, njegove riječi i geste)⁷¹ jest ta u kojoj nevidljivi Bog postaje vidljivim.⁷² On je »slika 'Boga nevidljivoga' (Kol 1,15)«⁷³ a u njemu se istodobno u vremenu odražuje vječni Božji naum za čovjeka.⁷⁴

Na koji se način, dakle, prema Ivanu Pavlu II., otajstvo čovjeka rasvjetljuje u otajstvu utjelovljene Riječi?

»'Krist, novi Adam, ... potpuno otkriva čovjeka njemu samome te mu objavljuje uzvišenost njegova poziva': on to čini upravo 'objavljujući otajstvo Oca i njegove ljubavi'. Navedene riječi jasno posvjedočuju da očitovanje čovjeka u punom dostojanstvu njegove naravi ne može biti bez sveze – ne samo pojmovne, već i cjelovito-egzistencijalne – s Bogom. Čovjek i njegov konačni poziv otkrivaju se u Kristu *po* objavi otajstva Oca i njegove ljubavi.«⁷⁵

Iz samog koncilskog teksta razvidno je kako je onaj koji čovjeku otkriva njegovo dostojanstvo – Krist, ukoliko je utjelovljena Riječ i objavitelj Oca. To tvrdi i Ivan Pavao II., osobito naglašujući kako se u utjelovljenom Sinu i u njegovom otkupiteljskom djelu očituje svo Očevo čovjekoljublje. Čovjekova veličina, dostojanstvo i vrijednost očituju se objavljivanjem »potresnog otajstva ljubavi« Očeve u otajstvu Sinovljevog otkupljenja (čija je prvina utjelovljenje, a vrhunac – žrtva na križu).⁷⁶ U Kristu se objavljuje sva dubina i veličina božanske ljubavi.

br. 1, 1156; Opća audijencija, 3. veljače 1988., *Ins.* XI/1, br. 1, 343; Govor svećenicima, redovnicama i pastoralnim djelatnicima u Reggio Calabria, 12. lipnja 1988., *Ins.* XI/2, br. 3, 1992.

⁷¹ Usp. RH 7; DIM 2; MD 2. O Papinom razmišljanju nad Kristovom porukom, sadržanom u Evanđelju, kao antropološkoj istini usp. Opća audijencija, 16. travnja 1980., *Ins.* III/1, br. 2, 924–925; Opća audijencija, 23. travnja 1980., *Ins.* III/1, br. 2, 5, 972–975; Opća audijencija, 21. srpnja 1982., *Ins.* V/3, br. 4, 93–94. Izbor »triptiha« Kristovih riječi jest bitan i konstitutivan za cjelokupno učenje Ivana Pavla II. o čovjeku. Usp. Opća audijencija, 11. studenog 1981., *Ins.* IV/2, br. 1, 601.

⁷² Usp. DIM 2; RH 9; DEV 52.54.

⁷³ GS 22; usp. RH 8.

⁷⁴ Usp. MD 11.

⁷⁵ DIM 1.

⁷⁶ Usp. RH 9. »Kolika li mora biti vrijednost čovjeka pred očima Stvoritelja ako je taj čovjek 'zavrijedio imati takvog i tolikog Otkupitelja' (*Vazmeni hvalospjev* u Uskrsnoj noći), ako je 'Bog dao svoga Sina Jedinorođenca' da čovjek 'ne umre, nego da ima život vječni' (usp. Iv 3,16)« (RH 10). Usp. RH 1; DIM 7; DEV 39.

Kao takav, Krist je objavitelj vrijednosti čovjeka u Božjim očima te čovjekovog dostojanstva njemu samome («pomogao mu je da otkrije 'tko je čovjek' – usp. Ps 8, 5») ⁷⁷.

Stoga Papa tvrdi kako »očitovanje čovjeka, u punom dostojanstvu njegove naravi, ne može biti bez sveze (...) s Bogom« (ne kaže se 's Kristom'!). ⁷⁸ Veličina Božje ljubavi prema čovjeku jest ta koja očituje čovjekovu veličinu, dok je Krist utjelovljenje i uosobljenje te ljubavi. ⁷⁹ »Ta pak objava ljubavi i milosrđa u ljudskoj povijesti ima svoj lik i ime: zove se Isus Krist.« ⁸⁰ Objavljujući Božje čovjekoljublje, Krist također otkriva i čovjeka njemu samome.

U pozadini ove Papine tvrdnje je njegova polemika s marksističkom antropologijom, koja definirajući čovjeka odbacuje njegov odnos prema Bogu; štoviše takav odnos smatra ograničenjem čovjeka. Ta polemika istodobno tumači i nedostatak Papina interesa za neka delikatna teološka pitanja i za teološku konotaciju pojedinih formulacija i riječi koje upotrebljava. To je i razlog koji nam tumači zašto Papa u citiranom tekstu ⁸¹ kaže »s Bogom«, iako bi bilo za očekivati da je u tom kontekstu uporabio formulaciju »s Kristom«.

Ovo je jedan od pokazatelja da se Papa, razvijajući svoju teološku antropologiju, pozivajući se na koncilsku antropologiju i citirajući koncilski tekst, bavi drugim aspektima i pitanjima kršćanske antropologije, a ne odnosom između kristologije i antropologije.

Za uočiti je tako da u interpretaciji Ivana Pavla II. utjelovljenje ima nešto drukčiju interpretaciju, nego u *Gaudium et spes*, br. 22. U *Gaudium et spes*, br. 22 utjelovljenje je promatrano u povijesno-spasenjskoj perspektivi, u kojoj je Adam »slika onoga koji je imao doći, Krista Gospodina«. Krist je »savršeni čovjek«. U Kristu je Bog »uzeo« ljudsku narav i u Kristu je ljudska narav »uzdignuta na veoma visoko dostojanstvo«. Utjelovljenjem se »Sin Božji na neki način sjedinio sa svakim čovjekom« te »ljudskim sinovima vratio sličnost s Bogom, koja je već prvim grijehom izobličena«. To znači da u *Gaudium et spes*, br. 22 Kristovo utjelovljenje otkriva čovjeku smisao njegova stvaranja, da mu u svjetlu utjelovljenja postaje jasno da je stvoren na sliku Krista koji se imao utjeloviti, da je Krist svojim utjelovljenjem uzeo ljudsku narav i uzdigao je na veoma visoko dostojanstvo te je po svom djelu otkupljenja čovjeku vratio sličnost s Bogom, koju je on već prvim grijehom izobličio. Prema koncilskom tekstu, utjelovljenje otkriva čovjeku

⁷⁷ Usp. MD 11.

⁷⁸ Usp. DIM 1.

⁷⁹ Usp. DIM 2.

⁸⁰ RH 9.

⁸¹ Usp. DIM 1.

ontološku vezu s Kristom, njegovim Otkupiteljem, odnosno koncilski tekst upućuje na ontološku vezu između stvaranja i utjelovljenja.

U *Redemptor hominis*, međutim, utjelovljenje je promatrano u svjetlu odnosa između čovjeka potrebnog otkupljenja i Krista kao njegova otkupitelja (a ne – kao u *Gaudium et spes* – u svjetlu stvaranja). Utjelovljenje je zato shvaćeno kao početak i prvi čin otkupiteljske ljubavi, a objava »potresnog misterija ljubavi« i savršeni izraz »vječnog Božjeg očinstva« jest Kristov križ na Golgoti.⁸²

»Križ na Golgoti, po kojemu Isus Krist-Čovjek – sin Djevice Marije, zakonski smatran sinom Josipa iz Nazareta – 'ostavlja' ovaj svijet, u isto vrijeme novi izraz vječnoga Božjeg očinstva. (...) Tom objavom Oca i izljevom Duha Svetoga, čime je neizbrisivo označeno otajstvo Otkupljenja, razjašnjuje se smisao križa i smrti Kristove. Bog stvaranja objavljuje se kao Bog Otkupljenja, kao Bog 'koji je vjeran' (usp. 1 Sol 5,24), vjeran svojoj ljubavi prema čovjeku i prema svijetu, koju je već objavio u dan stvaranja.«⁸³

Ivan Pavao II. tako koncilskom tekstu daje svoju interpretaciju.⁸⁴ U koncilskom je tekstu Krist – Utjelovljena Riječ i novi Adam predstavljen kao objavitelj čovjeka, a u njegovoj interpretaciji ovoga teksta Krist objavljuje čovjeka njemu samome jer objavljuje »potresan misterij Očeve milosrdne ljubavi« prema čovjeku. Krist je, prema njemu, objavitelj čovjeka jer je Krist svojim djelom otkupljenja objavio dostojanstvo i vrijednost čovjeka u Božjim očima.

Krist – istinsko svjetlo otajstva čovjeka

»Misterij čovjeka postaje doista jasan jedino u misteriju utjelovljene Riječi.« Jedno od uobičajenih Papinih tumačenja ove koncilске tvrdnje nalazimo u sljedećem odlomku, u kojem Ivan Pavao II. kaže:

»U svojoj sam prvoj enciklici protumačio ovu važnu istinu: 'Krist, Otkupitelj svijeta na jedinstven je i neponovljiv način prodro u misterij čovjeka, ušao mu u 'srce'. Prema tome, Drugi vatikanski sabor s pravom naučava: 'Misterij čovjeka postaje doista jasan jedino u misteriju utjelovljene Riječi.' Stoga je u Isusu Kristu svaki čovjek (...) pozvan pronaći odgovor na pitanja o vrijednostima koje će nadahnuti njegove osobne i društvene odnose.«⁸⁵

⁸² Usp. RH 1.8–13; DIM 7; MD 11; Opća audijencija, 23. ožujka 1983., *Ins.* VI/1, br. 1, 793; Opća audijencija, 23. studenog 1983., *Ins.* VI/2, br. 2, 1156; Propovijed na Polnočki, 25. prosinca 1985., *Ins.* VIII/2, br. 4, 1600.

⁸³ RH 9.

⁸⁴ Usp. RH 11; MD 5.

⁸⁵ Homilija u filadelfijskom Logan Circle, 3. listopada 1979., *Ins.* II/2, br. 3, 581.

Duboko iskustvo samoga sebe čini čovjeka svjesnim vrijednosti koje u sebi nosi, a također i vlastitih granica. Iskustvo ga vodi da bude svjestan zla koje postoji u njemu samome i u svijetu, koje prijeti i priječi njegovoj čežnji k dobru i k vrednotama te mu daje iskustiti vlastitu ograničenost. Stoga čovjek čežne za otkupljenjem te je potreban pomirenja s Bogom. Krist je Očev odgovor na ovo duboko čovjekovo iskustvo.⁸⁶

Svojim utjelovljenjem, uzimajući ljudsku narav, Krist je ušao u čovjekovo »srce«⁸⁷ potrebno otkupljenja. On, utjelovljena Riječ, u otajstvu utjelovljenja ostvaruje ideal čovjeka, a vrijednost bivstvovanja »na sliku i sličnost Božju«⁸⁸ uzdiže na višu razinu.⁸⁷ On je otkupitelj čovjeka ranjenog grijehom te u isto vrijeme savršeni čovjek i uzor za nasljedovanje. Upravo stoga čovjek nalazi istinsko svjetlo vlastitog otajstva jedino u svjetlu otajstva Krista.

Zbog toga se prema Ivanu Pavlu II. ovaj odnos između čovjeka-otkupljenika i Krista ne smije misliti kao da je Krist tek izvanjski »model«⁸⁸ i uzor kojeg valja nasljedovati.⁸⁸ To je stoga što se Krist u utjelovljenju solidarizirao s čovjekom, preuzeo je na sebe ograničenost ljudske naravi i, »dodirujući unutrašnje otajstvo čovjeka (...) na jedinstven (je) i neponovljiv način prodro u otajstvo čovjeka i ušao mu u 'srce'«⁸⁹. U Kristu pali čovjek »iznova zadobiva izvornu vezu sa samim božanskim izvorom Mudrosti i Ljubavi«⁹⁰. U Kristu nas Bog izabra prije postanka svijeta i predodredi nas za posinstvo (usp. Ef 1,4-6).

U Kristu otkupitelju se na »nov način i još čudesnije objavila temeljna istina o stvaranju«⁹¹, a to je poziv da budemo dionici intimnog života samoga Boga i nutarnje logike otajstva stvaranja na sliku i sličnost Boga koji je »sebedarje«.⁹² Cjelokupno djelo stvaranja usmjereno je na objavu očinske ljubavi u Kristovom križu i na izlivanje milosti otkupljenja po djelovanju Duha Svetoga.⁹³ Čovjeku stvorenom »na sliku i sličnost Božju«⁹³ po Kristovom otkupljenju daruje se Duh Sveti, milost; ljudska narav (koja se sastoji u personalnoj strukturi dara) se ob-

⁸⁶ Usp. Opća audijencija, 23. studenog 1983., *Ins.* VI/2, br. 1, 1155–1156.

⁸⁷ Usp. Opća audijencija, 27. travnja 1983., *Ins.* VI/1, br. 2, 1073. Te Pavlove riječi (usp. Gal 3,28) »utvrđuju da otajstvo spasenja čovjeka u Isusu Kristu (...) ponavlja i uspostavlja ono što odgovara vječnom planu Stvoritelja u otajstvu stvaranja« (MD 11).

⁸⁸ Usp. Opća audijencija, 31. kolovoza 1983., *Ins.* VI/2, br. 2, 323.

⁸⁹ Usp. RH 8.

⁹⁰ Usp. *isto*.

⁹¹ Usp. *isto*.

⁹² Usp. MD 9; DEV 10.12; Opća audijencija, 28. svibnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 4, 1699.

⁹³ Usp. MD 9. Usp. H. U. VON BALTHASAR, *Commento in »Lasciatevi muovere dallo Spirito. Lettera enciclica sullo Spirito Santo di Giovanni Paolo II«*, Queriniana, Brescia, 1986., 111–114.

navlja, a čovjek postaje slikom Krista u njegovom činu potpunog sebedarja na križu.⁹⁴ Stoga

»čovjek koji želi sam sebe do dna shvatiti (...) mora se, sa svojim nemirom i nesigurnošću, čak i sa svojom slabošću i grešnošću, svojim životom i smrću, približiti Kristu. Taj čovjek treba, da tako kažemo, ući u Krista čitavim svojim bićem, treba 'usvojiti' i asimilirati svu stvarnost Utjelovljenja i Otkupljenja, kako bi iznova pronašao samoga sebe.«⁹⁵

U otajstvu stvaranja čovjek se prepoznao po onome što je bio »pred« ženom. Sada se, naprotiv, muškarac i žena, suobličeni slici Kristovoj i jedan drugome uzajamno podložni⁹⁶ u strahu Kristovu, prepoznaju kao »slika i sličnost« odnosa božanskih osoba u trojstvenom jedinstvu tako te možemo zapaziti izvjesnu »sličnost između jedinstva božanskih osoba i jedinstva sinova Božjih u istini i ljubavi« (usp. GS 24).⁹⁷ U Kristu se posve objavljuje vlastito ljudsko iskustvo i zaručničko značenje tijela (ontološka struktura personalnog dara), to jest, stvaranje čovjeka na sliku i sličnost Božju. U Kristu se objavljuje kako čovjek »ne može potpuno naći sebe osim po iskrenom darivanju samoga sebe« (usp. GS 24).⁹⁸

U svom učenju Ivan Pavao II. čitavu ekonomiju spasenja predstavlja kao zaručničku ekonomiju, koja svoj vrhunac dosiže u sebedarju Krista na križu (usp. Ef 5,23-32). Svaka ljudska osoba, kaže Ivan Pavao II., »pozvana je biti 'zaručnica' Krista, Okupitelja svijeta« te na taj način »biti zaručnica« postaje simbolom svega što je »ljudsko«.⁹⁹

⁹⁴ »Bog je onaj koji kao stvoritelj izvodi stvarnost i očituje ju (...) u Isusu Kristu« (Govor na Papinskom učilištu »Angelicum«, 17. studenog 1979., *Ins.* II/2, br. 9, 1187 – *AAS* 71 [1979.], 1481).

⁹⁵ RH 10.

⁹⁶ Uzajamno »podložni« u jeziku Ivana Pavla II. znači »potpuno darovani« (usp. Opća audijencija, 18. kolovoza 1982., *Ins.* V/3, br. 2, 246 [XC, 352]).

⁹⁷ DEV 59.62; MD 7; Angelus, 21. siječnja 1979., *Ins.* II/1, 90; Angelus, 5. kolovoza 1979., *Ins.* II/2, 112; Govor na plenarnom sastanku Sinode biskupa, 6. studenog 1979., *Ins.* II/2, br. 5, 1050; Opća audijencija, 23. srpnja 1980., *Ins.* III/2, br. 4, 290; Opća audijencija, 24. studenog 1982., *Ins.* V/3, br. 1, 1431; Opća audijencija, 5. siječnja 1983., *Ins.* VI/1, br. 7, 45; Govor sudionicima Međunarodnog kongresa župskog pokreta, 3. svibnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 7, 1207.

⁹⁸ DEV 59.62; FC 22; SD 28; MD 7.10.18.30; Homilija za redovnike i redovnice, 2. veljače 1979., *Ins.* II/1, br. 2, 344–345 – *AAS* 71 (1979.), 343; Opća audijencija, 23. srpnja 1980., *Ins.* III/2, br. 4, 290; Opća audijencija, 7. travnja 1982., *Ins.* V/1, br. 2, 1128; Opća audijencija, 28. travnja 1982., *Ins.* V/1, br. 6, 1347; Opća audijencija, 5. svibnja 1982., *Ins.* V/2, br. 6, 1407; Opća audijencija, 21. svibnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 2, 1646; Govor članovima bratovštine Misericordie d'Italia, 14. lipnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 2, 1831; Homilija tijekom mise za rimske sveučilištarce, 16. prosinca 1987., *Ins.* X/3, br. 4, 1417; Govor redovnicama u La Paz (Bolivija), 10. svibnja 1988., *Ins.* XI/2, br. 7, 1280; Govor na susretu s radnicima i zaposlenima u industriji u Fioranu (Italija), 4. lipnja 1988., *Ins.* XI/2, br. 6, 1775.

⁹⁹ Usp. MD 25.

»U granicama onoga što je 'ljudsko', što očituje ljude kao osobe, 'biti muško' i 'biti žensko' se razlikuje te istodobno *uzajamno nadopunjuje i pojašnjava*. (...) U Crkvi je svako ljudsko biće – muško i žensko – 'zaručnica' ukoliko u daru prihvaća ljubav Krista Otkupitelja, te ukoliko teži odgovoriti na nju sebedarjem vlastite osobe.«¹⁰⁰

Zaručnička kvaliteta u prvom je redu kvaliteta božanske ljubavi, a tek ukoliko se čovjek, bivajući dionikom Kristove milosti i dosljedno ontološkoj strukturi slike i sličnosti Božje suobličuje Kristu, onda je to i kvaliteta ljudske ljubavi. Zato muškarac i žena nalaze mjeru i uzor svoje zaručničke ljubavi u posvemašnjem sebedarju Krista u njegovoj žrtvi na križu. Ukoliko su oboje jedno drugome podložni u strahu Kristovom (usp. Ef 5,21), tako da upravo križ postaje istinska mjera »iskrenog sebedarja«, utoliko se izvršuje stanje u kojem »nema više ni muško ni žensko«, već su svi »jedno u Kristu Isusu« (usp. Gal 3,28).¹⁰¹ Na ovaj način čovjek opaža da se, poput Krista, ostvaruje kroz posvemašnje sebedarje.

Otajstvo čovjeka potpuno se rasvjetljuje tek u otajstvu utjelovljene Riječi jer se u njoj objavljuje Božji plan za čovjeka, a u djelu otkupljenja čovjek biva obnovljen i suobličen Kristu. Krist, »koji je punina dolaska Božjega, ujedno je i punina božanskog poziva upućenog čovjeku«¹⁰².

Odnos između stvaranja i utjelovljenja

Krist je »slika Boga nevidljivoga« (Kol 1,15) i (slika) Božjeg čovjekoljublja. Istodobno se u njemu, u vremenu, odražava vječni Božji plan za čovjeka¹⁰³ te je on i objavitelj toga Božjeg plana, upravo jer je postao čovjekom. Objava se dovršuje po utjelovljenju (usp. Iv 1).

Na ovom se mjestu pomalja pitanje: kakav je odnos između Krista – utjelovljene Riječi i savršene slike nevidljivoga Boga, »Prvorodunca svakog stvorenja« (Kol 1,15) i stvaranja čovjeka na Božju sliku i sličnost? Naime, prvi dio br. 22 pastoralne konstitucije *Gaudium et spes* (na koju se Ivan Pavao II. poziva) tvrdi kako je prvi Adam bio pralik Krista, kako je Krist slika Boga nevidljivoga (usp. Kol 1,15) te kako se on, utjelovljena Riječ, sjedinio sa svakim čovjekom.

Drugim riječima, ovdje nam se zapitati: u kakvom odnosu, u Papinom naučavanju, stoje Iv 1 i Kol 1,15-17 s jedne strane i Post 1,26-27 s druge strane? U

¹⁰⁰ MD 25. Pretpostavivši da je svako ljudsko biće pozvano prihvatiti dar Krista i na nj odgovoriti sebedarjem, Ivan Pavao II. će, razmatrajući u ovom kontekstu dostojanstvo i poziv žene, govoriti o proročkom značaju žene u njezinoj ženstvenosti i o »biti žena« kao simbolu svega što je »ljudsko« (usp. MD 25.29).

¹⁰¹ Usp. MD 24.

¹⁰² Usp. Homilija tijekom mise za rimske sveučilištarce, 18. prosinca 1979., *Ins.* II/2, br. 6, 1458.

¹⁰³ Usp. MD 11.

ovom će se odnosu očitovati Papin stav s obzirom na odnos između stvaranja i utjelovljenja te njegovo teološko poimanje teologije utjelovljenja.

»Krist se sjedinio sa svakim čovjekom«

U enciklici *Redemptor hominis*¹⁰⁴ nalazimo čitav niz pozivanja na ove riječi iz *Gaudium et spes*. U *Redemptor hominis* br. 8 govori se o stvorenom svijetu potrebnom Kristovog otkupljenja. Krist Otkupitelj je onaj koji je »na jedinstven i neponovljiv način prodro u otajstvo čovjeka i ušao u njegovo 'srce'«. Krist je ušao u ljudsko »srce«, to jest, iznutra, u otajstvo čovjeka, gdje čovjek osjeća potrebu za otkupljenjem. Stoga pozivanje na koncilski odlomak nalazimo tijekom čitavog govora o otkupljenju.

No, kontekst koncilskog odlomka je ponešto drukčiji. Ondje se govori o utjelovljenoj Riječi, objaviteljici Oca. Prvi Adam je bio pralik novog Adama, Krista (usp. Rim 5, 14). Krist je slika Boga nevidljivoga (usp. Kol 1, 15), savršeni čovjek, koji čovjeku vraća sličnost s Bogom. Koncilski se tekst zatim iznova vraća na utjelovljenje te kaže kako u njemu ljudska narav nije uništena nego uzeta i uzdignuta. Slijedi zaključak: »Utjelovljenjem se naime Sin Božji na neki način sjedinio sa svakim čovjekom.« Prema tome, koncilski tekst govori o utjelovljenju, dok se u *Redemptor hominis* govori o otkupljenju.¹⁰⁵

Kako bi nas podsjetio na kontekst u kojem se poziva na koncilski tekst, Ivan Pavao II. zaključuje citat koncilskog teksta usklikom: »On, Otkupitelj čovjeka!« te u br. 9 (iste enciklike *Redemptor hominis*) nastavlja s govorom o Kristu, koji je postao naše pomirenje pred Ocem. Kontekst enciklike nas, dakle, potiče da kon-

¹⁰⁴ Usp. RH 8.13.18. Iste navode nalazimo također i u SRS 47; Govor Međunarodnoj teološkoj komisiji, 26. listopada 1979., *Ins.* II/2, br. 6, 968 – *AAS* 71 (1979.), 1432; Govor članovima Međunarodne teološke komisije, 5. prosinca 1983., *Ins.* VI/2, br. 9, 1261 – *AAS* 76 (1984.), 465; Nagovor Rimskoj kuriji prigodom čestitanja Božića, 22. prosinca 1986., *Ins.* IX/2, br. 5.12, 2023. 2028 – *AAS* 79 (1987.), 1085.1087; Govor skupini američkih biskupa u pohodu »Ad limina«, 5. ožujka 1988., *Ins.* XI/1, br. 4, 556 – *AAS* 80 (1988.), 1306; Homilija na misi za sveučilištarce, 18. prosinca 1979., *Ins.* II/2, br. 6, 1458; Nagovor Biskupskoj konferenciji Njemačke i Fulde, 17. studenog 1980., *Ins.* III/2, br. 5, 1292; Opća audijencija, 25. ožujka 1981., *Ins.* IV/1, br. 4, 766; Govor sveučilišnim profesorima na učilištu Sacro Cuore, 22. svibnja 1983., *Ins.* VI/1, br. 3, 1329; Opća audijencija, 23. studenog 1983., *Ins.* VI/2, br. 1, 1156; Opća audijencija, 25. siječnja 1984., *Ins.* VII/1, br. 4, 142; Opća audijencija, 22. listopada 1986., *Ins.* IX/2, br. 3, 1145; Homilija održana tijekom slavlja u Tucumanu (Argentina), 8. travnja 1987., *Ins.* X/1, br. 7, 1173–1174; Homilija na misi za osobe u posvećenom životu i za pastoralne djelatnike, 10. travnja 1987., *Ins.* X/1, br. 1, 1203; Opća audijencija, 17. veljače 1988., *Ins.* XI/1, br. 1, 452.

¹⁰⁵ Od svih komentara enciklike *Redemptor hominis* koje smo pročitali, jedini koji u Papinom tumačenju *Gaudium et spes* br. 22 primjećuje ovo premještanje naglaska jest: H. J. POTTMEYER, »Christliche Anthropologie als kirchliches Programm: die Rezeption von 'Gaudium et Spes' in 'Redemptor hominis'«, u: *Trier Theologische Zeitschrift*, 94 (1985.), 179.

cilske tvrdnje čitamo nadasve u svjetlu soteriologije, zanemariivši pritom moment utjelovljenja.

RH br. 10 kaže kako čovjek, koji sama sebe želi u potpunosti shvatiti, mora »'usvojiti' i asimilirati svu stvarnost Utjelovljenja i Otkupljenja«. Međutim, utjelovljenje valja shvatiti u njegovoj spasenjskoj svrhovitosti.

Isto se ponavlja i u RH br. 13. Pozivajući se iznova na koncilsku tvrdnju kako se Sin Božji utjelovljenjem na neki način sjedinio sa svakim čovjekom, br. 13 nastavlja ističući važnost sjedinjenja s Kristom »kako bi on sa svakim mogao hoditi stazom života, snagom istine koja pokreće čovjeka i svijet, a koja je sadržana u otajstvu Utjelovljenja i Otkupljenja«. Štoviše, isti broj završava tvrdnjom kako se Krist sjedinio sa svakim čovjekom »po otajstvu Otkupljenja«¹⁰⁶ (za razliku od *Gaudium et spes* na koji se poziva, a gdje je rečeno kako se Krist sjedinio sa svakim čovjekom po utjelovljenju¹⁰⁷).

RH br. 14 nastavlja i govori o putu čovjeka, sjedinjenog s Kristom, koji prolazi kroz otajstvo utjelovljenja i otkupljenja.

RH br. 18 iznova se izričito poziva na koncilski odlomak, opet unutar govora o otkupljenju.¹⁰⁸

Ostala pozivanja Ivana Pavla II. na koncilski odlomak su na istoj liniji. Dakle, u učenju Ivana Pavla II. Krist biva viđen kao sjedinjen s čovjekom u otajstvu otkupljenja. Jedinstvo Krista i čovjeka u otajstvu utjelovljenja biva protumačeno u

¹⁰⁶ »Riječ je o 'svakom' čovjeku, jer svaki je pojedini obuhvaćen otajstvom Otkupljenja, sa svakim pojedinim Krist se po tom otajstvu zauvijek sjedinio« (RH 13).

¹⁰⁷ U svom komentaru enciklike *Redemptor hominis*, H. J. Pottmeyer donosi jednu zanimljivu primjedbu: »Bezeichnend ist, daß die Enzyklika die antropologische Analyse der Konstitution (*Gaudium et spes*) dort aufnimmt, wo diese von der 'inneren Zwiespältigkeit' des Menschen spricht« (H. J. POTTMEYER, »Christliche Anthropologie als kirchliches Programm ...«, 176). Premještanje naglasaka od utjelovljenja na otkupljenje u Papinom tumačenju *Gaudium et spes* br. 22, prema Pottmeyeru treba tražiti u želji Ivana Pavla II. da stupi u dijalog s onima koji ne vjeruju: »Wenn die Kirche den Menschen 'mit den Augen Christi selbst' betrachte, könne sie entdecken, 'was zutiefst menschlich ist: die Suche nach der Wahrheit, der unstillbare Durst nach dem Guten, der Hunger nach Freiheit, die Sehensucht nach dem Schönen, die Stimme des Gewissens' (RH 18). Ja, der Anknüpfungspunkt des Gespräches mit Nichtgläubigen ist jetzt nicht mehr eine antropologische Übereinstimmung, sondern das Leben Jesu, der als Mensch die Menschen anspreche: seine Treue zu Warheit, seine alle umfassende Leibe, die Tiefe seines Leidens und der Verlassenheit am Kreuz (RH 7)« (*isto*, str. 178). *Usp. isto*, 180–181.

¹⁰⁸ »To sjedinjenje Krista s čovjekom po sebi je tajna iz koje se rađa 'novi čovjek' koji je pozvan da bude dionikom Božjega života, nanovo stvoren u Kristu za puninu milosti i istine. Kristovo sjedinjenje s čovjekom jest moć i izvor snage kao što je sv. Ivan jasno rekao u Proslovu svoga Evanđelja: 'Riječ' podade moć da postanu djeca Božja'« (RH 18).

svjetlu uzimanja ljudske naravi, od strane Krista, novog Adama, kako bi ta narav mogla biti spašena.¹⁰⁹ (*«Quod non est assumptum, non est sanatum.»*¹¹⁰)

Utjelovljenje Ivan Pavao II. promatra kao *kenosis*.¹¹¹

»Utjelovljenje je tijesno združeno s otkupljenjem koje je Isus izvršio prolivši za nas svoju krv na križu. (...) Zbog čega ta poslušnost, zbog čega to poniženje, zbog čega ta patnja? Odgovor nalazimo u Vjerovanju: *'Propter nos homines et propter nostram salutem'*: 'radi nas ljudi i radi našega spasenja'. Isus je sišao s nebesa kako bi čovjek s punim pravom ponovno gore uživao te kako bi mu, učinivši ga (čovjeka) sinom u Sinu, povratio dostojanstvo izgubljeno grijehom. Došao je kako bi izvorni plan Saveza doveo do ispunjenja. Utjelovljenje zauvijek daje čovjeku njegovo jedinstveno i neizrecivo dostojanstvo. Upravo ovdje započinje put kojim Crkva prolazi. Kao što sam napisao u svojoj prvoj enciklici: 'Krist Gospodin naznačio je taj put osobito kad se je – kako uči Koncil – 'Utjelovljenjem Sin Božji na neki način *sjedinio sa svakim čovjekom*'.«¹¹²

U svakom slučaju, jedinstvo Krista i čovjeka promatra se u svjetlu otajstva utjelovljenja, jedino što se ono shvaća u svojoj spasenjskoj svrhovitosti: Sinovljevo utjelovljenje je *propter nos hominem et propter nostram salutem*; ono predstavlja prvi korak otajstva otkupljenja.¹¹³ Utjelovljenje se događa u ime saveza čovjeka s Bogom (milošću) te se stoga jedinstvo Krista i čovjeka ostvarilo na križu. Upravo zbog toga se svi nagovještaji Ivana Pavla II. o stvaranju i o izvornom čovjekovom stanju, o istočnom grijehu i njegovim posljedicama (jer se sve ovo promatra u svjetlu dara milosti Božje) nikada ne odvajaju od kristološkoga govora (usp. Rim 8,16-23.28-29; Ef 1,4-6). Božje čovjekoljublje je nit-vodilja koja spaja stvaranje i otkupljenje i na taj način jamči jedinstveni plan spasenja. Međutim, od-

¹⁰⁹ »Otajstvo Otkupljenja svijeta pretpostavlja da je *Bog-Sin prihvatio čovječstvo kao baštinu Adama* u kojem je njemu i svakom čovjeku postao jednak u svemu 'osim u grijehu' (usp. Heb 4,15)« (MD 11). Usp. RH 8; DEV 50.

¹¹⁰ Usp. Govor pri Institutu za patologiju »Augustinianum«, 7. svibnja 1982., *Ins.* V/2, br. 3, 1435; Govor sudionicima Međunarodne konferencije pokreta »Novo čovječanstvo«, 20. ožujka 1983., *Ins.* VI/1, br. 3, 778; Opća audijencija, 9. ožujka 1988., *Ins.* XI/1, br. 10, 598.

¹¹¹ Usp. Opća audijencija, 17. veljače 1988., *Ins.* XI/1, br. 2, 452–453; Opća audijencija, 19. listopada 1988., *Ins.* XI/3, br. 5, 1267.

¹¹² Opća audijencija, 25. ožujka 1981., *Ins.* IV/1, br. 4, 766. Usp. RH 13.

¹¹³ »Utjelovljenjem Bog je ljudskom životu dao one razmjere što ih je čovjeku bio namijenio od samog početka, a sad je to dao u potpunosti (...) Njegova nam darežljivost dopušta da – usprkos istočnom grijehu i svoj grešnoj ljudskoj povijesti, usprkos svim zabludama ljudskog uma, volje i srca – s udivljenjem ponavljamo liturgijske riječi: 'O, sretna li grijeha koji je zavrijedio imati takvoga i tolikoga Otkupitelja!' (*Vazmeni hvalospjev* u Uskrsnoj noći)« (RH 1).

nos Krista, savršene slike Božje i savršenog čovjeka s čovjekovom protologijom ovdje u svakom slučaju ostaje u sjeni.

Utjelovljenje kao vrhunac Božjg samodarivanja čovjeku

Enciklika *Dominum et Vivificantem* obrađuje odnos između stvaranja i utjelovljenja bez izričitog pozivanja na citirani odlomak br. 22 konstitucije *Gaudium et spes*. Postavljanje ovoga odnosa s obzirom na *Redemptor hominis* nije različito, ali je unatoč tome moguće naći zanimljive elemente koji također ukazuju na mogućnost jedne umjerene perspektive:

Br. 33 enciklike *Dominum et Vivificantem* raspravlja o istočnom grijehu kao o »udaljenju od istine sadržane u Riječi Božjoj, koja stvara svijet«. Ivan Pavao II. potom izdvaja »Riječ Božju« (pisanu velikim slovom!), to jest Riječ koja stvara svemir i dotičnu kristološko-antropološku istinu na sljedeći način:

»To je ona 'Riječ' koja 'bijaše u početku kod Boga' te koja 'bijaše Bog' i bez koje 'ne postade ništa od svega što postade' budući da je 'po njoj svijet stvoren' (usp. Iv 1,1.2.3.10). Ta je Riječ u isti mah i vječni zakon, izvor svakog zakona koji upravlja svijetom, a osobito ljudskim činima. (...) Onaj koji tu govori nije samo Sin Čovječji nego i 'prvorođenac svakog stvorenja' jer je 'u njemu sve stvoreno ... po njemu i za njega' (usp. Kol 1,15-18).«¹¹⁴

Br. 50 iste enciklike smješta utjelovljenje unutar povijesti spasenja (u povijest »božanskog samopriopćavanja«). Početak samopriopćavanja Božjeg nalazi se u stvaranju, a na osobit način u stvaranju čovjeka »na sliku i sličnost« Božju. Vrhunac božanskog samopriopćavanja dosegnut je u utjelovljenju, jer se u njemu izvršuje *hipostatsko sjedinjenje* – sjedinjenje božanske i ljudske naravi.

»Po tom 'učovječenju' Riječi-Sina Božje samodarivanje dosiže svoju konačnu puninu u povijesti stvaranja i spasenja. Ta se punina izražava s osobitom snagom i posebnom rječitošću u ovom tekstu *Ivanova evanđelja*: 'I Riječ je tijelom postala' (Iv 1,14). Utjelovljenje Boga-Sina znači preuzimanje u jedinstvo s Bogom ne samo ljudske naravi, nego zajedno s njome, u određenom smislu, i svega onoga što je 'tijelo': svega čovječanstva, svega vidljivog, materijalnog svijeta. Stoga utjelovljenje poprima kozmičko značenje, kozmičku dimenziju. 'Prvorođenac svakog stvorenja' (Kol 1,15), tim što se utjelovio u individualnom čovještvu Kristovu, sjedinjuje se na neki način sa svom čovjekovom stvarnošću, sa svim što spada na čovjeka koji je 'tijelo'.«¹¹⁵

¹¹⁴ DEV 33.

¹¹⁵ DEV 50.

Ovaj odlomak, kako vidimo, govori o spasenju u kozmičkim dimenzijama i tvrdi osim toga da utjelovljenje, pored soteriološkog, ima i kozmičko značenje. Isti taj odlomak smatra da utjelovljenje kao vrhunac Božjeg samodarivanja čovjeku ima svoju pretpovijest u stvaranju čovjeka na sliku Božju, te tu tvrdnju, koja u sebi sadrži povezanost između protologije i kristologije, dodatno utvrđuje i potkrepljuje govorom o Kristu kao »prvorođencu svakog stvorenja« u Kol 1,15.

Prema tome, enciklika *Dominum et Vivificantem* dovodi u vezu Krista i stvaranje. Potvrđuje kako je vrhunac božanskog samopriopćavanja, započetog u stvaranju – utjelovljenje, u kojemu se, po hipostatskom sjedinjenju, izvršuje sjedinjenje božanske i ljudske naravi. Utjelovljenju, kao vrhuncu božanskog samopriopćavanja prethodi stvaranje čovjeka »na sliku i sličnost« Božju.¹¹⁶

Štoviše, enciklika se poziva i na Kol 1,15-18 te se kaže kako je prvorođenac svakog stvorenja – Krist.

Sada, čitajući zajedno br. 33 i 50 posjedujemo premise koje nas navode da učinimo sintezu i ontološki dovedemo u vezu Krista, »prvorođenca svakog stvorenja«, stvaranje kao osobiti moment božanskog samopriopćavanja, dogođeno po Kristu i za Krista, te utjelovljenje kao vrhunac toga samopriopćavanja. No, premda donosi sve premise, Ivan Pavao II. se susteže od sinteze. *Dominum et Vivificantem* ne povezuje izričito donesene premise i ne osjeća potrebu ukazati na to gdje se nalazi temelj utjelovljenja kao vrhunca stvaranja. Ivan Pavao II. ovdje ne pokazuje osjetljivost za istančanost toga teološkog pitanja. Iako utjelovljenju priznaje kozmičku dimenziju i predstavlja ga kao dovršenje stvaranja, Papa se ne zanima toliko za sjedinjenje Krista s čovjekom, koliko za spasenjski red milosti.¹¹⁷

U br. 52 spomenute enciklike stoji:

»Onaj koji u otajstvu stvaranja čovjeku i svijetu *daje život* u svim najrazličitijim vidljivim i nevidljivim oblicima, po otajstvu utjelovljenja stalno ga

¹¹⁶ U prethodnom je izlaganju već istaknuto kako je čovjek, stvorenošću »na sliku i sličnost« Božju s jedne strane obdaren ontološkom strukturom osobe (*naravni red*), a s druge je strane postao subjektom saveza s Bogom (*vrhunaravni red milosti*).

¹¹⁷ U br. 50, gotovo iz želje za ravnotežom, Papa osjeća potrebu naznačiti također kako je stvaranje uzimanje ljudske naravi ranjene grijehom (»svoga onoga što je 'tijelo'«) u jedinstvo s Bogom. Ondje također kaže: »Doista, začete i rođenje Isusa Krista vrhunsko je djelo što ga je Duh Sveti izveo u povijesti spasenja: to je vrhunska milost – *milost sjedinjenja*, koja je izvor svake druge milosti (...)« (DEV 50). Iste postavke nalazimo također u *Mulieris dignitatem*, br. 11: Krist se predstavlja kao »novi i posljednji Adam« (usp. 1 Kor 15,45) – koji je svojoj osobi pridružio narav »prvog Adama«, a otkupljenje pretpostavlja da je »*Bog-Sin prihvatio čovječstvo* kao *baštinu Adama* u kojem je njemu i svakom čovjeku postao jednak u svemu 'osim u grijehu' (usp. Heb 4,15)« (MD 11). Usp. Opća audijencija, 3. veljače 1982., *Ins.* V/1, br. 3–4, 289–290. U *Mulieris dignitatem* br. 12 nalazimo tvrdnju kako je Krist bio »svjedok vječnog Božjeg plana o čovjeku stvorenom na Božju sliku i priliku, kao muškarac i žena.«

obnavlja. Tako se stvaranje dopunja utjelovljenjem te je otada prožeto otkupiteljskim snagama koje zahvaćaju ljudski rod i sav svemir.«¹¹⁸

Očito, utjelovljenje se ovdje promatra kao prvi korak otkupljenja, a otkupljenje kao obnavljanje naravi palog čovjeka. Ipak, nalazimo zanimljiv izričaj: stvaranje se *dopunja* utjelovljenjem. Dopunjenje i intimno jedinstvo božanstva i čovječtva ostvareno u utjelovljenju, *Dominum et Vivificantem* uglavnom promatra u službi usavršavanja ljudske naravi božanskom milošću, kako bi milost dopustila čovjeku da se savršenije ostvari kao čovjek, odražavajući u sebi samome božansku savršenost, a manje upućuje na različito uspostavljanje odnosa između stvaranja i utjelovljenja, dosljedno onome što bi se moglo naslutiti u br. 33 i 50.¹¹⁹

Krist – slika Božja

Zaustavimo se još na Papinom citiranju Iv 1 i Kol 1,15-17. Doista, ovi navodi u interventima Ivana Pavla II. nisu rijetki, a osobito kad je riječ o Iv 1. Pronašli smo ih u enciklici *Dominum et Vivificantem*; također smo vidjeli kako enciklika *Redemptor hominis* u br. 8 preuzima odlomak iz *Gaudium et spes* br. 22 tvrdeći kako je Krist slika Boga nevidljivoga s pozivanjem na Kol 1,15. Prije toga, u *Redemptor hominis* br. 7, govoreći o primatu Krista Otkupitelja, Ivan Pavao II. se također poziva na isti Pavlov odlomak:

»(...) moramo neprestano težiti onome 'koji je Glava' (usp. Ef 1,10.22; 4,25; Kol 1,18), onome 'po kojemu sve postoji i mi smo u njemu' (1 Kor 8,6; usp. Kol 1,17), onome, koji je ujedno i 'put, istina' (Iv 14, 6) ...«¹²⁰

Pozivanjem na Kol 1,15-17 Ivan Pavao II. osobito želi potvrditi preegzistenciju i božanstvo Isusa Krista – utjelovljene Riječi, a da pritom ne precizira antropološki sadržaj toga teksta.¹²¹

¹¹⁸ DEV 52.

¹¹⁹ Usp. F. GIARDINI, *Il Dio che ci dà la vita. Commento all'enciclica »Dominum et vivificantem«*, Ancora, Milano, 1989., 107s.

¹²⁰ RH 7.

¹²¹ Poruka građanima Torina, Torino, 13. travnja 1980., *Ins.* III/1, br. 10, 917 – *AAS* 72 (1980.), 313; Govor antiohijskom patrijarhu Sirske pravoslavne crkve, 14. svibnja 1980., *Ins.* III/1, 1358 – *AAS* 72 (1980.), 394; Govor Međunarodnoj teološkoj komisiji, 6. listopada 1981., *Ins.* IV/2, br. 4, 362 – *AAS* 83 (1981.), 705; Nagovor Rimskoj kuriji prigodom čestitanja Božića, 22. prosinca 1986., *Ins.* IX/2, br. 1, 2019 – *AAS* 79 (1987.), 1082–1083; *Duodecimum saeculum*, apostolsko pismo prigodom 1200. godišnjice Drugog nicejskog sabora, 4. prosinca 1987., *Ins.* br. 9, 1290 – *AAS* 80 (1980.), 248–249; Govor američkim biskupima na završetku pohoda »Ad limina«, 8. srpnja 1988., *Ins.* XI/3, br. 3, 51 – *AAS* 80 (1988.), 1776; Homilija na misi u Nairobiju, 7. svibnja 1980., *Ins.* III/1, br. 1, 1197; Homilija na misi u Karachiju (Pakistan), 16. veljače 1981., *Ins.* IV/1, br. 4, 311–312; Homilija na misi za domorodačka plemena u Bagouio City (Filipini), 22. veljače 1981., *Ins.* IV/1, br. 2, 470; Homilija na misi za crkvene pokrete, 20. studenog 1983., *Ins.* VI/2,

Iako Papa rijetko ulazi u antropološki sadržaj ovih biblijskih tekstova, pretežno se zaustavljajući na njihovom čisto kristološkom sadržaju, ipak u Papinim tekstovima valja prepoznati njihovu učestalost, a oni govore sami za sebe: Krist je savršena slika Očeva. On je prvorođenac svakog stvorenja i sve što postoji po njemu je i za njega stvoreno.

U ovom kontekstu želimo se još nakratko zaustaviti na *Mulieris dignitatem*, br. 6. Ivan Pavao II. ondje tvrdi kako istina o čovjeku kao »'slici i sličnosti Božjoj' tvori nezamjenjivi temelj za cjelokupnu kršćansku antropologiju«. Na ovom se mjestu u bilješki, među ostalim, upućuje na petu knjigu *Adversus haereses* gdje sv. Irenej kaže:

»Tunc autem hoc verbum ostensum est, quando homo Verbum Dei factus est, semetipsum homini, et hominem eibimetipsi assimilans, ut per eam quae est ad Filium similitudinem, pretiosus homo fiat Patri. In praeteritis enim temporibus, dicebatur quidem secundum imaginem Dei factum esse hominem, non autem ostendebatur. Adhuc enim invisibile erat Verbum, cuius secundum imaginem homo factus fuerat. Propter hoc autem et similitudinem facile amisit. Quando autem caro Verbum Dei factum est, utraque confirmavit; et imaginem enim ostendit veram, ipse hoc fiens, quod erat immago eius; et similitudinem firmans restituit, consimilem faciens hominem invisibili Patri per visibile Verbum.«¹²²

br. 3, 1134; Homilija na misiji održanoj u zračnoj luci u Vancouveru, 18. rujna 1984., *Ins.* VII/2, br. 3, 1134; *isto*, br. 3, 600; Razmatranja za Križni put, 28. ožujka 1986., *Ins.* IX/1, br. 3, 879; Homilija tijekom mise u Eisenstadt-Trausdorfu (Austrija), 24. lipnja 1986., *Ins.* XI/2, br. 1, 2131; Božićna poruka »Urbi et orbi«, 25. prosinca 1986., *Ins.* VIII/2, 1985., br. 3, 1603; Angelus, 1. siječnja 1987., *Ins.* X/1, br. 2.8; Opća audijencija, 8. srpnja 1987., *Ins.* X/3, br. 2, 1515; Opća audijencija, 2. ožujka 1988., *Ins.* XI/1, br. 5, 534; Pismo svećenicima prigodom Velikoga četvrtka, 25. ožujka 1988., *Ins.* XI/1, br. 7, 731; Pismo Predsjedniku odbora za marijansku godinu (kard. Luigiju Dadagliju) u prigodi međunarodnoga skupa o enciklici *Redemptoris Mater*, 22. svibnja 1988., *Ins.* XI/2, br. 4, 1633; Homilija izgovorena tijekom slavlja Večernje u Bečkoj katedrali, 23. lipnja 1988., *Ins.* XI/2, br. 2, 2112.

Papa se na 2 Kor 4,4 (Krist je slika Božja) (što odgovara Kol 1,15) poziva samo dva puta: u Govoru Međunarodnoj teološkoj komisiji, 6. listopada 1981., *Ins.* IV/2, br. 4, 362 i na Općoj audijenciji, 9. travnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 11, 963.

Nekoliko puta se poziva na Kol 1,15-16, no kristološko-antropološki sadržaj tih redaka promatra u soteriološkoj perspektivi te stavlja naglasak na završne retke ovog pavlovskog himna (usp. Kol 1,19-20) (usp. SRS 31; Opća audijencija, 28. svibnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 6, 1700; Homilija na euharistijskom slavlju održanom u Wellingtonskom »Athletic Parku«, 23. studenog 1986., *Ins.* XI/2, br. 3, 1558.

¹²² IRENEJ, *Adversus haereses*, V, 16, 2. »Sada se, pak, ova Riječ očitovala kada je Riječ Božja postala čovjekom, sama se učinivši sličnom čovjeku, a čovjeka sličnim sebi, kako bi on (čovjek) po toj sličnosti sa Sinom postao dragocjen Ocu. Naime, u prošlim se vremenima doduše govoraše kako je čovjek učinjen na sliku Božju, ali se takvim nije pokazao. Naime, još uvijek bijaše nevidljivom Riječ, na sliku koje je čovjek bio stvoren. Upravo zbog toga je sličnost lako i izgubio. No

Na temelju toga mogli bismo se pitati ne stoji li ipak Ivan Pavao II., s obzirom na odnos između kristologije i antropologije, možda na Irenejevoj liniji?

No, prema Ireneju, Krist je supstancijalna slika Božja (usp. Kol 1,15), a egzemplarni uzor prema kojemu je čovjek stvoren »na sliku Božju« je Riječ. Kristovo utjelovljenje, tvrdi Irenej, dokaz je te slike. Utjelovljenje je pokazalo istinsku sliku Boga (on sâm je postao onim što je bilo njegova slika), i u isto je vrijeme čovjeku vratio sličnost s Bogom.

Naprotiv, prema Ivanu Pavlu II., čovjek je slika Trojstva. Uzor prema kojemu je čovjek stvoren jest trojedini Bog (razmjena sebedarja među božanskim osobama) te stoga čovjek, stvoren »na njegovu sliku«, u sebi nosi ontološku strukturu personalnog dara. Krist je vidljiva slika nevidljivoga Boga. Međutim, prema Papi, odnos Krista i čovjeka je nešto drukčiji od onoga što ga je precizirao Irenej. Prema Ivanu Pavlu II. čovjek je stvoren »na sliku Božju« i, ako sam Krist Bog (Trojstvo) utjelovljenjem postaje vidljiv, tada plod utjelovljenja ne može biti drugo do idealan čovjek, savršeni čovjek. (U utjelovljenju Krist uzima ontološku strukturu ljudske naravi, stvorenu »na sliku i sličnost Božju«.) Budući da je slika Boga nevidljivoga i savršeni čovjek, objavljujući Trojstvo, Krist čovjeku objavljuje svu dubinu istine stvaranja »na sliku i sličnost Božju« (»otkriva čovjeka njemu samome« – usp. GS 22).

Krist je savršena slika nevidljivoga Boga (usp. Kol 1,15) i savršeni čovjek. No, prema Papi, Krist to jest tako što objavljuje »misterij Oca i njegove ljubavi« (usp. GS 22). Drugim riječima, on je savršeni čovjek i vidljivi uzor za ljude¹²³ jer u žrtvi na križu ostvaruje velikodušan dar sebe samoga (usp. GS 24). U isto vrijeme upravo Kristova žrtva na križu (otkupljenje) vraća čovjeku božansku sličnost, izobličenu grijehom. Polazeći od ovih pretpostavki vidimo da Ivan Pavao II. posuđuje Irenejeve riječi i kaže da je Krist, kada je postao tijelom, potvrdio oboje: s jedne je strane pokazao istinsku sliku (trojedinoga Boga), postajući sâm onim što je slika Trojstva, a s druge je strane čvrsto povratio čovjeku božansku sličnost.

Tako se čini da je ono, što uči Ivan Pavao II., isto ono što je govorio i Irenej.

Prema Papi, utjelovljena Riječ je objaviteljica Oca i vidljiva slika nevidljivoga Boga; ona je to osobito po svojoj ljudskoj naravi.

kada je Riječ Božja postala tijelom, potvrdila je oboje; naime, pokazala je i pravu sliku, sama postajući onim, što bijaše njezina slika; i čvrsto je povratila sličnost, učinivši čovjeka posve sličnim (consimiliem!) nevidljivom Ocu po vidljivoj Riječi« (talijanski prijevod ovog odlomka nalazi se u: E. BELLINI, *Ireneo di Lione. Contro le eresie*, Jaca Book, Milano, 1981., 442).

¹²³ »U svom povijesnom obličju Isus Krist zbog ovoga 'novi čovjek' ima značenje savršenog uzora – to jest, ideala. On, koji u svom vlastitom čovječstvu bijaše savršena 'slika Boga nevidljivoga' (Kol 1,15), svojim zemaljskim životom – svime onime što je 'činio i učio' (Dj 1,1) – i nadalje po žrtvi – postaje vidljivi uzor za ljude, najsavršeniji uzor« (Opća audijencija, 17. kolovoza 1988., *Ins.* XI/3, br. 1, 394).

Međutim, Irenej se, pišući, borio protiv različitih heretika (kao što su valentinijanci, ebioniti, marcionisti, protiv onih koji su nijekali uskrsnuće tijela).¹²⁴ Svima je njima bilo zajedničko to da su u biti zagovarali intrinzičnu zloću čovjeka tjelesne dimenzije i smatrali da je zbog toga Kristovo tijelo bilo različito od ljudskog. Irenej se, kako bi im se usprotivio te potvrdio dobrotu i svetost tijela, pozivao na utjelovljenje i Isusovo zbiljsko uzimanje ljudske naravi, služeći se pritom različitim argumentima.¹²⁵ Među ostalim, služio se pojmom slike Božje: kada je Riječ Božja postala tijelom postala je i onim što je bilo njezina slika; Krist je postao čovjekom (i u isto vrijeme čovjeku povratio božansku sličnost, izgubljenu grijehom). Od ove Irenejeve tvrdnje potrebno je izvući zaključak kako je on držao da je Riječ koja se utjelovila egzemplarni uzor prema kojemu je čovjek stvoren »na sliku i sličnost Božju«.¹²⁶

Nasuprot tome, Ivan Pavao II. polazi iz jedne druge perspektive: on govori o palom čovjeku, lišenom posvetne milosti. On Krista prije svega promatra kao otkupitelja čovjeka, a njegova se tjelesna stvarnost razumijeva u soteriološkom svjetlu tomističke teologije: »Qui igitur homo Christus summam plenitudinem gratiae obtinuit quasi unigenitus a Patre, consequens fuit ut ab ipso in alios redunderat, ita quod Filius Dei factus homo, homines faceret deos et filios Dei.«¹²⁷

U navedenom Irenejevom odlomku, Ivan Pavao II. nalazi zanimljivim drugi dio navedene tvrdnje (»kad je Riječ Božja tijelom postala [...] čvrsto je ustanovio sličnost, čineći čovjeka sličnim nevidljivom Ocu po Riječi«). Naime, već smo istaknuli da je, prema Papi, utjelovljenje prvi korak otkupljenja). Tako Irenejeve riječi iz prvog dijela tvrdnje (»kad je Riječ Božja tijelom postala [...] doista je pokazala sliku, sama postajući onim što je bila njezina slika«), u kontekstu antropološkog učenja Ivana Pavla II. poprimaju različite nijanse i naglaske.

¹²⁴ Usp. IRENEJ, *Adversus haereses*, V, 1, 2; V, 15, 4 (valentinijanci); V, 1, 3 (ebioniti); V, 2, 1 (marcionisti); V, 2, 2 (oni koji niječu uskrsnuće tijela).

¹²⁵ U V, 15, 4 Irenej se poziva na Valentina i na njegov nauk, a zatim (V, 16, 1) tvrdi istovjetnost supstancije iz koje su naša tijela stvorena i u koju će se ta ista tijela nakon smrti vratiti. Ne treba tražiti drugu spustanciju povrh one iz koje je oblikovan Adam i iz koje smo također oblikovani i mi. »Si igitur in aliquam alteram terram revertuntur post mortem corpora nostra, consequens est ea inde et substantiam habere. Si vero in hanc ipsam, manifestum est, quoniam, et ex hac plasma eis factum est (...). (...) jam non oportet quaerere (...) aliam substantiam plasmationis nostrae, praeter praedicatam et ostensam a Domino, neque alteram manum Dei praeter hanc, quae ab initio usque in finem format nos, et coaptat in vitam, et adest plasmati suo, et perficit illud secundum imaginem et similitudinem Dei.« Potom slijedi već citirani odlomak V, 16, 2.

¹²⁶ Usp. IRENEJ, *Adversus haereses*, III, 22, 3; IV, 6, 6; V, 16, 2. Usp. A. ORBE, *Antropologia de san Ireneo*, La editorial catolica, Madrid, 1969., 28–32.

¹²⁷ TOMA AKVINSKI, *Compendium Theologiae*, pogl. 213. »Budući da je (...) Krist u svom čovještvu primio najvišu puninu milosti od časa u kojem je postao Jedinorođenac Očev, od njega se milost izliva i na druge, tako da Sin Božji koji je postao čovjekom ljude čini sinovima Božjim« (usp. Opća audijencija, 31. kolovoza 1983., *Ins.* VI/2, br. 1, 322.)

Držimo, stoga, da premda se Ivan Pavao II. poziva na Ireneja i premda se uočava utjecaj njegove teologije na Papinu misao,¹²⁸ ipak, s obzirom na odnos Krista, slike Božje i protologije »čovjeka-slike Božje«, između Ireneja i Ivana Pavla II. postoje značajne razlike.¹²⁹

¹²⁸ U učenju Ivana Pavla II. o čovjeku prisutna je i Irenejeva teološka antropologija. Tako Irenejeva tvrdnja »Gloria Dei vivens homo, vita autem hominis visio Dei« (*Adversus haereses*, IV, 20, 7) nalazi mnogo odjeka i na nju se Papa često vraća. Ona je jedan od postulata teologije Ivana Pavla II. o čovjeku – slici i sličnosti Božjoj. Papa je čita u svjetlu Trojstva i dovodi je u vezu s čovjekovom socijalnom dimenzijom. Usp. DEV 59; Govor ekvadorskim biskupima u pohodu »Ad limina«, 11. prosinca 1979., *Ins.* II/2, br. 4, 1373 – *AAS* 71 (1979.), 1527; Govor upućen Kardinalskom zboru tijekom audijencije prigodom čestitanja božićnih blagdana, 22. prosinca 1979., *Ins.* br. 15, 1497 – *AAS* 71 (1979.), 1569; Apostolsko pismo o 1600. obljetnici sv. Bazilija *Patres Ecclesiae*, 9. siječnja 1980., *Ins.* III/1, br. 3, 63 – *AAS* 72 (1980.), 16; Angelus, 5. kolovoza 1979., *Ins.* II/1, br. 2, 111; Govor tijekom liturgije u sv. Gregoriju na Fanaru (Istanbul, Turska), 30. studenog 1979., *Ins.* II/2, 1286; Govor tijekom pohoda bolnici »Sv. Jakov«, 21. prosinca 1980., *Ins.* III/2, br. 3, 1747; Angelus u Sotto il Monte, 26. travnja 1981., *Ins.* IV/1, br. 1, 1026; Govor biskupima Biskupskog sekretarijata Srednje Amerike, 2. ožujka 1983., *Ins.* VI/1, br. 8, 534; Homilija održana tijekom euharistijskog slavja u Milanskoj katedrali, 4. studenog 1984., *Ins.* VII/2, br. 7, 1164; Opća audijencija, 9. travnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 9, 962; Homilija održana tijekom mise kanonizacije bl. Eustohije Calafato, 11. lipnja 1988., *Ins.* XI/2, br. 9, 1967.

Ovoj tvrdnji je komplementarna također i tvrdnja: »Gloria enim hominis, Deus; operationes vero Dei, et omnis sapientiae eius, et virtutis receptaculum, homo« (*Adversus haereses*, III, 20, 2) (usp. Govor na otvaranju III. opće konferencije Latino-američkog episkopata, 28. siječnja 1979., *Ins.* br. 1, 9, 199).

Još jedna Irenejeva ideja, koja je u učenju Ivana Pavla II. nosiva, jest paralelizam Eva–Marija (*Adversus haereses*, III, 22, 4; V, 19, 1; *Expositio praedicationis apostolicae*, 33) i Adam–Krist (*Adversus haereses*, V, 21, 1). Izričita pozivanja na Ireneja o ovom pitanju nalazimo u MD 11; RM 13.19.37. O istom argumentu, bez izričitog pozivanja na Ireneja, raspravlja se u RH 8; Opća audijencija, 3. veljače 1982., *Ins.* V/1, br. 3–4, 289–290.

Ostala upućivanja Ivana Pavla II. na Ireneja, s obzirom na antropološka pitanja, sadrže fraze: »Propter immensam suam dilectionem factus est quod sumus nos, uti nos perficeret esse quod esse ipse« (*Adversus haereses*, V, Praefatio) (usp. Opća audijencija, 2. rujna 1987., *Ins.* X/3, br. 9, 291); »Quomodo possunt salvari nisi Deus est qui salutem illorum super terram operatus est? Et quomodo homo transiet in Deum, si non Deus in hominem?« (*Adversus haereses*, IV, 33, 4) (usp. Opća audijencija, 9. ožujka 1988., *Ins.* XI/1, br. 4, 594–595); govor o Duhu Svetome u kojem Irenej kaže: »Hunc enim promisit per prophetas effundere in novissimis temporibus super servos et ancillas, ut prophetet: unde et in Filium Dei, filium hominis factum, descendit, cum ipso assuescens habitare in genere humano, et requiescere in hominibus, et habitare in plasmate Dei, voluntatem Patris operans in ipsis, et renovans eos a vetustate in novitatem Christi« (*Adversus haereses*, III, 17, 1) (usp. Opća audijencija, 12. kolovoza 1987., *Ins.* X/3, br. 1, 203); ideja da se u čovjeku svo stvorenje mora približiti Bogu (sadržana u *Adversus haereses*, IV, 38) (usp. Opća audijencija, 21. svibnja 1986., *Ins.* IX/2, br. 4, 1647) i tvrdnje o identitetu osobe Riječi–Sina odvijeka rođenog od Oca a u vremenu začetog i rođenog od Djevice Marije (*Adversus haereses*, III, 17, 4) (usp. Opća audijencija, 23. ožujka 1988., *Ins.* XI/1, br. 1, 704) te o Kristu kao objavitelju Boga (*Adversus haereses*, IV, 6, 6) (usp. Opća audijencija, 1. lipnja 1988., *Ins.* XI/2, br. 5, 1720).

¹²⁹ Pozornost usmjerena na ova razilaženja ne nalazi se u članku: E. DAL COVOLO, »'Pianeta donna' e Padri della Chiesa. I. Le citazioni dei Padri antenicieni«, u: M. TOSSO (ur.), *Essere*

3. Predodređenje čovjeka i stvorene stvarnosti u Kristu

Ivan Pavao II. započeo je 3. srpnja 1985. novi ciklus kateheza na općoj audijenciji srijedom, posvećen *Vjeronanju*. U tom ciklusu, u prvom dijelu 1986. godine, neke su kateheze bile posvećene čovjeku – slici Božjoj¹³⁰ te je potrebno zamijetiti određeni razvoj u tumačenju biblijskih i koncilskih tekstova o ontološkom odnosu između Krista i čovjeka. U tim Papinim tekstovima nalazimo naglašene kristološko-antropološke perspektive, za koje ne možemo reći da su u drugim tekstovima koje smo do sada analizirali bile odsutne (osobito to ne možemo reći za encikliku *Dominum et Vivificantem*¹³¹), međutim, sada su one jasno izražene i obrađene. U isto vrijeme nalazimo i daljnja Papina pojašnjenja misli o toj temi.

Čovjek stvoren na sliku Božju s obzirom na predodređenje u Kristu

Papa Ivan Pavao II. razvija u svome učenju trinitarnu dimenziju čovjeka – slike Božje: u samom otajstvu stvaranja, tvrdi Papa, analogijom između Stvoritelja i čovjeka stvorenog na njegovu »sliku i sličnost« nagoviješta se otajstvo Trojstva. Međutim, otajstvo Trojstva u potpunosti se otkriva tek Sinovljevim utjelovljenjem. Govoreći o stvaranju čovjeka na »sliku i sličnost« Božju, Papa čita Knjigu Postanka u svjetlu novozavjetne objave i upućuje na pojedinačne Osobe Trojstva. Prema tome, unutar ovog govora o trinitarnoj dimenziji čovjeka – slike Božje, upućujući na pojedinačne Osobe Trojstva, Ivan Pavao II. obrađuje također i kristološku dimenziju čovjeka – slike Božje.¹³²

Puno tumačenje kristološke dimenzije stvaranja, u katehezama o *Vjeronanju*, Ivan Pavao II. prepoznaje u tekstovima sv. Pavla i sv. Ivana.¹³³ Već smo ranije

donna. Studi sulla lettera apostolica »Mulieris dignitatem« di Giovanni Paolo II, Elle Di Ci, Torino, 1989., 56–65.

¹³⁰ Osobito su važne sljedeće tri kateheze: Opća audijencija, 5. ožujka 1986., *Ins.* IX/1, 614–617; Opća audijencija, 9. travnja 1986., *Ins.* IX/1, 959–963; Opća audijencija, 28. svibnja 1986., *Ins.* IX/1, 1697–1701.

¹³¹ Enciklika *Dominum et Vivificantem* nosi datum 18. svibnja 1986. Dakle, kronološki se podudara s katehezama koje pripadaju ciklusu o *Vjeronanju* i u kojima se obrađuje čovjek kao slika Božja.

¹³² »Istina je vjere to da svijet svoj početak ima u Stvoritelju, koji je trojedini Bog. Premda se djelo stvaranja osobito vezuje uz Oca – tako, naime, ispovijedamo u Simbolima vjere (’Vjerujem u Boga, Oca svemogućega, Stvoritelja neba i zemlje’) – također je istina vjere i to da su Otac, Sin i Duh Sveti *jedno i nedjeljivo* ’počelo’ stvaranja. Sveto Pismo na različite načine potvrđuje ovu istinu: prije svega *s obzirom na Sina*, Logos, Riječ koja je konspupstancijalna Ocu« (Opća audijencija, 5. ožujka 1986., *Ins.* IX/1, br. 4–5, 615).

¹³³ »(...) ’u početku bijaše Riječ i Riječ bijaše kod Boga i Riječ bijaše Bog ... Sve postade po njoj i bez nje ne postade ništa ... i svijet po njemu posta’ (Iv 1,1-2.10). Pavlove poslanice ističu kako je sve stvoreno ’u Isusu Kristu’: naime, govori se o jednome Gospodinu Isusu Kristu, ’po kome je sve, i mi po njemu’ (1 Kor 8,6). U *Poslanici Kološanima* čitamo: ’On (Krist) je slika Boga nevidljivoga,

vidjeli da se ti tekstovi provlače kroz Papino učenje, ali u ponešto drukčijem kontekstu. Objedinivši ih i razmišljajući nad njima, Papa u otajstvu stvaranja, pored strukture »dara« (no s njom sjedinjenog) otkriva također i »logičko-ikoničku« strukturu stvorenog svijeta.¹³⁴

Sama »logičko-ikonička« struktura objavljuje kako je »Logos« (Riječ) – »Eikón« (slika, slika Očeva) (usp. Kol 1,15; 2 Kor 4,4), koja je u punini vremenâ postala tijelom. On (Logos) je bilo uzrok stvaranja (»po njemu«) bilo njegov cilj (»za njega«) (usp. Kol 1,16).¹³⁵ Stoga

»čovjek, stvoren na sliku Božju, zadobiva, u Božjem planu, osobitu vezu s *Riječju, Slikom Očevom*, koja će u punini vremenâ *postati tijelom*. Adam je – piše sv. Pavao – pralik Onoga koji ima doći (Rim 5, 14). Doista, one koje predvidje (Bog Stvoritelj), te i predodredi da budu suobličeni slici Sina njegova te da on bude prvorođenac među mnogom braćom» (Rim 8,29).«¹³⁶

Što znači zaključak do kojeg je došao Ivan Pavao II. – da postoji osobita veza između čovjeka stvorenog na sliku Božju i Riječi, koja je vječna i savršena slika Očeva? Znači ovo:

U Kristu nas Bog izabra prije postanka svijeta (usp. Ef 1,3-6). Čovjek, prije nego što je bio stvoren, bijaše izabran u Sinu za dioništvo u njegovom porodu po

Prvorođenac svakog stvorenja. *Ta u njemu je sve stvoreno* na nebesima i na zemlji, vidljivo i nevidljivo ... Sve je po njemu i za njega stvoreno. On je *prije svega i sve stoji u njemu*» (Kol 1,15-17). (...) Primijetimo kako također i *Poslanica Hebrejima* tvrdi kako Bog po Sinu »sazda svjetove» (Heb 1,2) i kako Sin »sve nosi snagom riječi svoje» (Heb 1,3) (...) »Slika Boga nevidljivoga» (Kol 1,15), Riječ, koja je Vječni Sin, »odsaj Slave (Očeve) i otisak bića njegova» (Heb 1,3) *ujedno je »Prvorođenac svakog stvorenja»* (Kol 1,15) (...)« (Opća audijencija, 5. ožujka 1986., *Ins.* IX/1, br. 5–6, 615–616). Usp. Opća audijencija, 9. travnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 10–11, 962–963.

¹³⁴ Usp. Opća audijencija, 5. ožujka 1986., *Ins.* IX/1, br. 7, 617. Struktura »dara« vezana je uz teološku metodu koja polazi od stvaranja (u kojemu je nagoviješteno otajstvo Trojstva). Vidjeli smo kako Ivan Pavao II. polazi od iskustva koje čovjek posjeduje o sebi. Polazeći od iskustva samoga sebe i od potrebe za otkupljenjem čovjek u Kristu – utjelovljenoj Riječi otkriva konačni odgovor na otajstvo vlastite osobe. Prema tome, otkriće strukture »dara« vezano je uz teološko-antropološku metodu koja polazi od stvaranja i vodi prema objavi Krista, koja rasvjetljuje i daje konačni odgovor na ljudsko iskustvo. Naprotiv, Ivan Pavao II. otkriva »logičko-ikoničku« strukturu stvorenog svijeta polazeći od Krista i njegove objave. Otkriće »logičko-ikoničke« strukture vezano je uz teološku metodu koja polazi od biblijskih tekstova i iz njihove perspektive razmišlja o čovjeku. Dakle, u središtu stoji Krist koji potom rasvjetljuje čovjeka, a ne više čovjekovo iskustvo kojeg Krist potom rasvjetljava. S obzirom na to da je prva metoda u većoj mjeri induktivna i heuristička, Ivan Pavao II. joj daje prednost te ona uvjetuje njegovu teološko-antropološku impostaciju.

¹³⁵ Usp. Opća audijencija, 5. ožujka 1986., *Ins.* IX/1, br. 5, 7, 616–617.

¹³⁶ Opća audijencija, 9. travnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 10, 962.

božanskom posinjenju, a stvaranje se »u svoje vrijeme« ostvaruje u perspektivi čovjekovog predodređenja u Kristu.¹³⁷

Čitajući katehezu o predodređenju čovjeka u Kristu,¹³⁸ možemo uočiti kako Ivan Pavao II., pozivajući se na čovjekovu protologiju (usp. Ef 1,3-6), zapravo govori o savezu Boga s čovjekom i o njegovom izabranju u Kristu u redu milosti, a ne promatra naravni red postojanja (za koje je čovjek obdaren s naravi osobe »na sliku i sličnost« Božju).¹³⁹ Prema antropološkom učenju Ivana Pavla II., čovjek je izabran u Kristu prije postanka svijeta i određen za njegovo kraljevstvo, a stvaranje nastaje »tek 'nakon' « – i to »na sliku i sličnost« trojedinoga Boga.

»Predodređenje prethodi 'utemeljenju svijeta', to jest, stvaranju, budući da se *ono ostvaruje u perspektivi predodređenja čovjeka*. Primjenjujući 'vremenske' analogije ljudskoga jezika na božanski život, možemo reći kako Bog 'prvo' želi u svom božanstvu priopćiti se čovjeku pozvanom da u stvorenom svijetu bude njegova slika i sličnost; 'prvo' ga izabire, u vječnom i konsupstancijalnom Sinu, da bude dionikom njegovog poroda (po milosti) a tek 'nakon' ('u svoje vrijeme') želi stvaranje, svijet, kojemu čovjek pripada.«¹⁴⁰

Uzor stvaranja čovjeka jest Trojstvo. Kateheza naznačuje dva razloga zbog kojih je čovjek, u otajstvu stvaranja, obdaren ontološkom strukturom osobe (»na sliku i sličnost« Trojstva):

- a) »Stvaranje (...) se ostvaruje u perspektivi predodređenja u Kristu.« Ovo predodređenje odgovara božanskom porodu u Kristu i dioništvu u trojstvenom životu (to jest, u milosti) (usp. Ef 1,4-6). Stvaranje s obzirom na predodređenje u Kristu¹⁴¹ znači da je čovjek, u otajstvu stvaranja »na sliku i sličnost« (trojedinoga) Boga obdaren ontološkom strukturom osobe kako bi mogao o sebi odlu-

¹³⁷ Usp. Opća audijencija, 28. svibnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 4, 1699. Usp. *isto*, br. 2–4, 1698–1699; Opća audijencija, 6. listopada 1982., *Ins.* V/3, br. 3, 698–699.

¹³⁸ Opća audijencija, 28. svibnja 1986., *Ins.* IX/1, 1697–1701.

¹³⁹ »Bog je čovjeka 'izabrao' prije nego što ga je stvorio. Ovo izabranje događa se u vječnom Sinu ('u njemu') (Ef 1,4), to jest, u Riječi vječnoga Duha. Čovjek je, dakle, izabran *u Sinu za dioništvo u sâmom njegovom porodu po božanskom posinjenju*. U ovom se sastoji sama bit otajstva predodređenja, koje očituje vječnu Očevu ljubav ('u ljubavi nas predodredi za posinstvo, za sebe, po Isusu Kristu' (Ef 1,5)). U predodređenju je, dakle, sadržan vječan *čovjekov poziv na dioništvo u samoj naravi Božjoj*. To je poziv na svetost, po milosti posinjenja 'da budemo sveti i bez mane pred njim' (Ef 1,4)« (Opća audijencija, 28. svibnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 3, 1698–1699). Usp. MD 9; Opća audijencija, 6. listopada 1982., *Ins.* V/3, br. 3–5, 698–700. Usp. D. TETTAMANZI, *Grandi cose ha fatto in me l'Onnipotente. Meditando con il Papa la Mulieris dignitatem*, Editrice Ancora, Milano, 1988., 83–84.

¹⁴⁰ Opća audijencija, 28. svibnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 4, 1699.

¹⁴¹ Usp. Opća audijencija, 6. listopada 1982., *Ins.* V/3, br. 5, 699–700.

čivati, ući u osobni odnos s Kristom¹⁴² (i u Kristu s Bogom – sin u Sinu), odgovoriti na dar milosti i nasljedovanjem postati sličan Kristu. Nasljedovanjem se izvršuje »*postupno preobražavanje kršćanina prema uzoru Krista, sve do toga da u njemu, odražavajući kao u zrcalu slavu Gospodnju, po Duhu Gospodnjem budemo preobraženi u tu istu sliku – iz slave u slavu*«¹⁴³ (usp. 2 Kor 3,18). (Na ovaj način Papa dovodi u vezu protologiju i eshatologiju.¹⁴⁴)

- b) Prema Ivanu Pavlu II., čovjek je u otajstvu stvaranja obdaren ontološkom strukturom osobe također i zato jer je »pozvan da u stvorenom svijetu bude slika i sličnost Božja«.¹⁴⁵ Ulazeći u osobni odnos s Bogom u Kristu i odgovarajući na dar milosti sebedarjem, čovjek postaje osobit izričaj slave Božje u stvorenom svijetu.¹⁴⁶

¹⁴² Ivan Pavao II. osjeća potrebu naglasiti kako se »*predodređenje*, to jest posinjenje u vječnome Sinu izvršuje ne samo u povezanosti sa stvaranjem svijeta i čovjeka, nego osobito u povezanosti s Otkupljenjem, koje je izvršio Sin, Isus Krist« (Opća audijencija, 28. svibnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 5, 1699). Usp. Opća audijencija, 6. listopada 1982., *Ins.* V/3, br. 6–7, 700–701; Opća audijencija, 13. listopada 1982., *Ins.* V/3, br. 1–4, 810–813. Ovime se želi ukazati na to kako je čovjek, stvoren na sliku i sličnost Božju, to jest ukoliko je *osoba* obdarena slobodom, zlom uporabom te sposobnosti raskinuo odnos s Bogom i lišio se milosti. Stoga ostvarenje božanskog poroda pretpostavlja ne samo stvaranje, nego također i Kristovo otkupljenje.

Kristologija i antropologija u učenju Ivana Pavla II. uvijek se preobražavaju u soteriološki govor. Usp. B. HÄRING, »Introduzione«, u: GIOVANNI PAOLO II, *La dignità dell'uomo in Cristo. L'enciclica programmatica Redemptor hominis di Giovanni Paolo II con un commento di Bernard Häring*, Edizioni Paoline, Rim, 1979., 12.

¹⁴³ Opća audijencija, 17. kolovoza 1988., *Ins.* XI/3, br. 9, 397–398.

¹⁴⁴ Usp. Opća audijencija, 9. travnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 11, 962–963.

¹⁴⁵ Usp. Opća audijencija, 28. svibnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 4, 1699.

¹⁴⁶ Usp. Opća audijencija, 9. travnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 10, 962. Ondje se Ivan Pavao II. poziva na sv. Ireneja: »Gloria Dei vivens homo, vita autem hominis visio Dei« (*Adversus haereses*, IV, 20,7). Ova tvrdnja je veoma bliska Papi, što pokazuju i mnoga pozivanja na tu Irenejevu tvrdnju. Isto upućivanje na Ireneja nalazimo u DEV 59; Govor tijekom liturgije u sv. Gregoriju na Fanaru (Istanbul, Turska), 30. studenog 1979., *Ins.* II/2, 1286): »'slava je Božja živi čovjek' (...) 'a život je čovjekov gledanje Boga', gledanje Oca očitovanog u Riječi«.

Na prvi dio Irenejeve tvrdnje (»Gloria Dei vivens homo«) Papa se poziva u Govoru ekvadorskim biskupima u pohodu »Ad limina«, 11. prosinca 1979., *Ins.* II/2, br. 4, 1373 – *AAS* 71 (1979.), 1527; Govor upućen Kardinalskom zboru tijekom audijencije prigodom čestitanja božićnih blagdana, 22. prosinca 1979., *Ins.* br. 15, 1497 – *AAS* 71 (1979.), 1569; Apostolsko pismo o 1600. obljetnici sv. Bazilija *Patres Ecclesiae*, 9. siječnja 1980., *Ins.* III/1, br. 3, 63 – *AAS* 72 (1980.), 16; Angelus, 5. kolovoza 1979., *Ins.* II/1, br. 2, 111; Govor tijekom pohoda bolnici »Sv. Jakov«, 21. prosinca 1980., *Ins.* III/2, br. 3, 1747; Angelus u Sotto il Monte, 26. travnja 1981., *Ins.* IV/1, br. 1, 1026; Govor biskupima Biskupskog sekretarijata Srednje Amerike, 2. ožujka 1983., *Ins.* VI/1, br. 8, 534; Homilija održana tijekom euharistijskog slavlja, 30. listopada 1983., *Ins.* VI/2, br. 3, 937; Homilija održana tijekom mise u Milanskoj katedrali, 4. studenog 1984., *Ins.* VII/2, br. 7, 1164; Homilija održana tijekom mise kanonizacije bl. Eustohije Calafato, 11. lipnja 1988., *Ins.* XI/2, br. 9, 1967.

Možemo reći da Ivan Pavao II. namjerava staviti Krista u središte čitave povijesti spasenja i u središte ljudskog života: u njemu je Bog odvijeka čovjeka izabrao i predodredio ga da postane posinak Božji. Ovo posinstvo, prema Ivanu Pavlu II., predstavlja dovršenje eshatološkog čovjekovog poziva. Krist, utjelovljena Riječ, potpuno otkriva čovjeku smisao stvaranja »na sliku i sličnost Božju« kao i njegov konačni poziv.

Utjelovljena Riječ Božja otkriva čovjeka njemu samome i stoji u središtu čitave povijesti spasenja te u središtu ljudskog života (1) jer predstavlja (bilo iz povijesnog, bilo iz ontološkog gledišta) punu suradnju čovjeka s izvornim planom Očevim i (2) jer, podsjećajući ga na vlastiti »početak«, izvodi ga iz grešnosti prema njegovoj izvornoj nevinosti, i daje mu razumjeti vlastiti »početak«¹⁴⁷ (to jest istinu vlastite ontološke strukture stvorene na sliku i sličnost Božju).

Drugim riječima, ako pod protologijom čovjeka shvaćamo bilo naravni red, bilo red milosti, tada možemo reći da Ivan Pavao II. stavlja red milosti u ontološki odnos s Kristom. Naprotiv, kada se radi o naravnom redu, Ivan Pavao II. u svom učenju dovodi u ontološku vezu Trojstvo i čovjeka, a utjelovljena Riječ (Krist) je onaj koji čovjeku tu istinu objavljuje. Ovo je očito također i u sljedećem odlomku, za kojeg možemo reći da predstavlja sintezu Papinog učenja o temi o kojoj smo raspravljali:

»Istina o čovjeku stvorenom na sliku Božju ne određuje samo čovjekovo mjesto u cjelokupnom redu stvaranja, nego također progovara i o *njegovoj povezanosti s redom spasenja u Kristu*, koji je vječna i istobitna 'slika Božja' (2 Kor 4,4), slika Očeva. Stvaranje čovjeka na sliku Božju već od samog početka *Knjige Postanka* pruža svjedočanstvo o njegovom pozivu. Ovaj *poziv* se u potpunosti objavljuje s Kristovim dolaskom. Upravo zbog toga, zahvaljujući djelovanju 'Duha Gospodnjeg', otvara se perspektiva pune preobrazbe u isto-

¹⁴⁷ »Pozivajući se na 'početak', to nas, u jednom određenom smislu vodi onkraj granica baštinjene grešnosti čovjeka sve do njegove izvorne nevinosti; on nam tako dopušta pronaći kontinuitet i vezu koja postoji između ove dvije situacije, po kojima je nastala drama početaka te ujedno i objava otajstva čovjeka povijesnom čovjeku« (Opća audijencija 5. ožujka 1980., *Ins.* III/1, br. 1, 518). Dva momenta u učiteljskoj službi Ivana Pavla II. ovdje postaju razumljiva: 1) važnost njegove teološko-antropološke metode, koja određuje bilo rezultate teološke analize, bilo usvajanje teološkog smjera; 2) također i njegov pojam kristocentrizma postaje razumljivim (u naravnom redu), a njegove granice jasnima. Postaje razvidno kako teološka metoda, karakteristična za Papu, u razmišljanju o čovjeku, dopušta (štoviše, potiče) da se pored činjenica objave također služimo i činjenicama povijesnog iskustva čovjeka o samome sebi. Primjenjujući ovu metodu, »povijesni« čovjek Ivana Pavla II., kojeg Isus vodi njegovom »početku«, shvaća vlastitu istinu i dostojanstvo unutar iskustva svoje duhovne bijede. U isto vrijeme, »povijesni« čovjek, bez pozivanja na stanje izvorne nevinosti, ne bi mogao shvatiti stanje vlastite grešnosti. Krist stoji u središtu ljudskog života i u središtu čitave povijesti spasenja upravo zbog toga pozivanja na »početak« (te stoga i na *ethos* ljudskog »srca« i eshatološkog stanja), u svjetlu kojega čovjek razumije vlastitu istinu i dostojanstvo, te Krist upravo zbog toga otkriva čovjeka njemu samome.

bitnu sliku Božju, a to je Krist (usp. 2 Kor 3,18). Na taj način 'slika' iz *Knjige Postanka* (Post 1,27) dosiže *puninu svog objavljenog značenja*.¹⁴⁸

»*Otkupiteljsko utjelovljenje*«

Pitanje predodređenja čovjeka u Kristu, odnosno relacije između kristologije i antropologije, Ivan Pavao II. dotiče i u svom apostolskom pismu *Tertio millennio adveniente*.¹⁴⁹ To apostolsko pismo zahvaća i problematiku o kojoj govorimo, ali nije teološki traktat koji bi sistematski i razrađeno obrađivao sva suptilna teološka pitanja. U br. 3 Ivan Pavao II. sintetički objedinjuje već u ranijem učenju naznačene teološko-antropološke tvrdnje: podsjeća na misao iz Prologa Ivanova evanđelja o Riječi po kojoj je sve što postoji postalo, na teologiju kristološkog himna u Kol 1,15 o Kristu kao prvorođencu prije svakog stvorenja. I Hebr 1,3 o Kristu koji je odsjaj slave i otisak Božjeg bića, na temelju rečenoga tvrdi da je Krist »početak i praoblik svih stvari koje je Bog u vremenu stvorio«. Tvrdnja da je Krist »početak i praoblik svih stvari koje je Bog u vremenu stvorio« daje zaključiti da je Krist model stvaranja stvorene stvarnosti te upućuje na ontološku vezu između Krista savšene slike Božje i čovjeka stvorenog na sliku Božju, odnosno na ontološki temelj jedinstva reda stvaranja i reda spasenja. Ivan Pavao II. ipak ne eksplicira ovakav zaključak, nego nastavlja sljedećim riječima:

»Činjenica da je vječna Riječ u punini vremena uzela stanje stvorenja daje događaju Betlehema od prije dvije tisuće godina posebnu kozmičku vrijednost. *Zahvaljujući Riječi svijet stvorenja predstavlja se kao 'kozmos'*, tj. skladan svemir. I opet je Riječ ona koja, *utjelovljujući se obnavlja svemirski red stvorenja*. Poslanica Efežanima govori o naumu što ga je Bog zasnovao u Kristu, 'da se provede punina vremena: tj. uglaviti u Kristu sve – na nebesima i na zemlji' (1,10).«¹⁵⁰

Iz gornjih je riječi jasno da Ivan Pavao II. utjelovljenju pripisuje kozmičku vijednost, te da Krist predstavlja princip jedinstva stvorene stvarnosti. Jer, »zahvaljujući Riječi svijet stvorenja predstavlja se kao 'kozmos', tj. skladan svemir«. U tim riječima prepoznajemo odjek kristološkog himna u Poslanici Kološanima: »Sve stoji u njemu (Kol 1,17). No, već u sljedećoj rečenici Ivan Pavao II. se ponovno vraća soteriološkoj interpretaciji utjelovljenja.

¹⁴⁸ Opća audijencija, 9. travnja 1986., *Ins.* IX/1, br. 11, 962–963. Usp. Homilija na euharistijskom slavlju održanom u Wellingtonskom »Athletic Parku«, 23. studenog 1986., *Ins.* IX/2, br. 7, 1561-1562.

¹⁴⁹ IVAN PAVAO II. *Tertio millennio adveniente*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994. (ubuduće TMA)

¹⁵⁰ TMA 3.

No, istodobno ovdje još uvijek ostaje nejasnim na čemu počiva kozmička vrijednost utjelovljenja: (1) postoji li neka ontološka veza između Krista i stvarne stvarnosti i prije njegova povijesnog utjelovljenja prije 2000 godina, odnosno počiva li utjelovljenje i na kakvoj prethodnoj ontološkoj vezi između Krista i stvarne stvarnosti, te ono zato zadobiva i posjeduje kozmičke dimenzije ili (2) se odnos i jedinstvo između Krista i stvarne stvarnosti iscrpljuje isključivo u Kristovu djelu otkupljenja stvarne stvarnosti (koje pretpostavlja utjelovljenje prema principu *quod non est assumptum non est sanatum*)¹⁵¹, te utjelovljenje ima kozmičku vrijednost radi toga što je ono početak i prvi čin obnove reda narušenog grijehom, ostvarene po Kristovoj otkupiteljskoj smrti na križu. Drugim riječima, još uvijek ostaje otvorenim pitanje, radi čega utjelovljenje ima kozmičku dimenziju i na čemu ona počiva? Ima li utjelovljenje kozmičku dimenziju radi ontološkog jedinstva između Krista i cjelokupne stvarne stvarnosti u vječnom Božjem naumu o spasenju čovjeka (usp. Ef 1,3-9), odnosno ima li utjelovljenje kozmičko značenje radi Kristove uloge u stvorenom svijetu – i neovisno o grijehu ili ono ima kozmičku dimenziju samo radi svoje spasenjsko-otkupiteljske dimenzije (zato što ono »obnavlja svemirski red stvorenja« narušen grijehom).

Iz ovoga, dakle, ostaje nejasno uči li Ivan Pavao II. da već samo utjelovljenje Riječi na neki način »obnavlja svemirski red stvorenja«, ili je utjelovljenje Riječi preduvjet i početak »obnove svemirskog reda stvorenja« koju je (utjelovljeni) Krist ostvario tek svojom smrću na križu (te utjelovljenje ima kozmičku vrijednost samo radi svoje soteriološko-otkupiteljske dimenzije)? Ovakvu bi interpretaciju sugerirao nastavak istoga dokumenta.

Naime, Ivan Pavao II. u nastavku se poziva na spomenuti tekst Poslanice Efežanima, no samo na onaj njegov dio koji govori o Božjem naumu otpuštenja prijestupa i otkupljenja po Kristovoj krvi (Ef 1,7-10)¹⁵², a ne spominje prethodne

¹⁵¹ »Otkupljenje je u izvjesnoj mjeri uspostavilo iz samog korijena ono dobro koje je grijehom i njegovom baštinom u ljudskoj povijesti bilo bitno 'umanjeno'. (...) u otajstvu 'novog i posljednjeg Adama' (usp. 1 Kor 15,45) koji je svojoj osobi pridružio narav prvog Adama. Bit Novog saveza sastoji se u tome da je Sin Božji istobitan s Ocem, postao čovjek: Preuzeo je ljudsku narav u jedinstvo Božanske osobe Riječi. Onaj koji ostvaruje spasenje je istodobno pravi čovjek. Otajstvo spasenja svijeta uvjetuje da Bog-Sin prihvati ljudskost kao baštinu Adama u kojoj je njemu i svakom čovjeku postao jednak u svemu 'osim u grijehu' (usp. Hebr 4,15). Tako je on ... čovjeku samog čovjeka potpuno objavio i po vjerio mu svoje uzvišeno poslanje, kako uči Drugi vatikanski koncil (GS 22)« (MD 11). Usp. Govor na Institutu za patrologiju »Augustinianum« u Rimu, 7. svibnja 1982, *Ins.* VI/2, br. 3, 1435; Opća audijencija, 9. ožujka 1988., *Ins.* XI/3, br. 5, 1267.

¹⁵² »Krist, Otkupitelj svijeta, jedini je Posrednik između Boga i ljudi i nema drugog imena pod nebom po kojemu možemo biti spašeni (usp. Dj 4,12). Čitamo u Poslanici Efežanima: u Njemu 'njegovom krvlju, imamo otkupljenje, otpuštenje prijestupa po bogatstvu njegove milosti. Nju preobilno u nas uli zajedno sa svom mudrošću i razumijevanjem po dobrohotnom naumu svojem što ga prije u njemu zasnova, da se provede u punini vremena' (Ef 1,7-10). Krist, Sin isto-

retke istoga poglavlja u kojima je govor o izabranju čovjeka prije postanka svijeta i o njegovu predodređenju odvijeka za posinstvo u Isusu Kristu (usp. Ef 1,3-6) te se poziva na koncilsku konstituciju *Gaudium et spes* br. 22, ali samo na neke njezine tvrdnje, koje (uključujući i tajnu utjelovljenja) interpretira u soteriološkom smislu, da bi kasnije govorio o »otkupiteljskom Utjelovljenju«¹⁵³, a za kršćanstvo rekao »religija Utjelovljenja je *religija Otkupljenja* svijeta Kristovom žrtvom«¹⁵⁴.

U dokumentu nailazimo i na sljedeće tvrdnje: »Krist je ispunjenje čežnji svih religija svijeta i, zbog toga, im je jedino i konačno dostignuće«; u Kristu Bog govori o sebi čovječanstvu i istodobno »u istom Kristu, čitavo čovječanstvo i sve stvorenje govori o sebi Bogu – čak štoviše, daruje se Bogu«; u njemu se »sve vraća svome početku« – jer je on »rekapitulacija svega (usp. Ef 1,10)«; sve stvorenje, a osobito čovjek, je objava njegove slave.¹⁵⁵ No, Ivan Pavao II. ipak ne silazi do ontološkog jedinstva kristologije i antropologije radi kojega su onda posljedično sve religije svijeta, u svom traženju Boga, u biti usmjerene prema Kristu i radi čega Krist predstavlja 'ispunjenje njihovih čežnji' te im je on »jedino i konačno dostignuće«. Upravo radi toga ontološkog jedinstva Krista i cjelokupne stvorene stvarnosti i prije utjelovljenja, utjelovljenje predstavlja 'rekapitulaciju svega', 'svo je stvorenje, a osobito čovjek, objava njegove slave' te u utjelovljenom Kristu »čitavo čovječanstvo i sve stvorenje govori o sebi Bogu« i 'u njemu mu se daruje'.

Ivan Pavao II. u *Tertio millennio adveniente* donosi niz značajnih tvrdnji koje upućuju na ontološko jedinstvo kristologije i antropologije, čak i polazi od tvrdnje o Kristu kao »prvorodencu svakog stvorenja« i o Riječi »po kojoj je sve što postoji postalo« (što predstavlja temelj ontološkog jedinstva kristologije i antropologije), poziva se i na teologiju kristološkog himna u Kol 1,15 te tvrdi da je Krist »početak i praoblik svih stvari koje je Bog u vremenu stvorio«, no ipak ne donosi eksplicitnih zaključaka o stvaranju svijeta i stvaranju čovjeka na sliku Božju u početku »u

bitan s Ocem, dakle, Onaj je, koji *objavljuje Božji naum s obzirom na sva stvorenja i, posebno, s obzirom na čovjeka*. Kao što na sugestivan način tvrdi Drugi vatikanski koncil, on '*potpuno otkriva ... čovjeka čovjeku i upoznaje ga s njegovim uzvišenim pozivom*' (GS 22). Pokazuje mu ovaj poziv objavljujući misterij Oca i njegove ljubavi. Kao 'slika Boga nevidljivoga' Krist je savršen čovjek koji je Adamovim sinovima povratio, grijehom narušenu sličnost s Bogom. U svojoj ljudskoj naravi, slobodnoj od svakog grijeha i uznesenoj u božanskoj Osobi Riječi, narav, zajednička svakom ljudskom biću biva uzdignuta na najviše dostojanstvo: 'Utjelovljenjem se, naime, Sin Božji na neki način sjedinio sa svakim čovjekom. Radio je ljudskim rukama, razmišljao ljudskim umom, odlučivao ljudskom voljom, ljubio je ljudskim srcem. Rođen od Djevice Marije postao je uistinu jedan od nas, u svemu nama sličan osim u grijehu' (GS 22)« (TMA 4).

¹⁵³ TMA 8; usp. TMA 1.

¹⁵⁴ Usp. TMA 7.

¹⁵⁵ Usp. TMA 6.

Kristu, po Kristu i za Krista«, te o utjelovljenju kao punini stvaranja, radi čega se i »punina vremena identificira s otajstvom utjelovljenja«¹⁵⁶.

Spasenjsko značenje utjelovljenja, koje prevladava u učenju Ivana Pavla II., nipošto nije i ne može biti upitno. Spasenjsko značenje utjelovljenja je moguće promatrati unutar odnosa između čovjeka grešnika potrebnog otkupljenja i Krista kao otkupitelja, ali ga je moguće promatrati i unutar cjelokupne povijesti spasenja (uključujući i odnos između kristologije i protologije) – i to u svjetlu eshatološke napetosti (definitivnog sjedinjenja s Kristom i potpune suobličnosti Kristu; usp. Rim 8,28-30; Ef 1,9-10). U prvom slučaju teološkog vrednovanja utjelovljenja unutar odnosa između čovjeka grešnika potrebnog otkupljenja i Krista kao otkupitelja prijeti opasnost reduciranja (spasenjskog značenja) utjelovljenja (te općenito kršćanskog poimanja spasenja) na otkupljenje. Ta je tendencija ostala prisutna u učenju pape Ivane Pavla II. Sastoji se u svođenju »utjelovljenja Sina Božjega, otajstva spasenja za sav ljudski rod«¹⁵⁷ na »otkupiteljsko utjelovljenje«¹⁵⁸, a kršćanstva kao »religije utjelovljenja« u »religiju otkupljenja svijeta Kristovom žrtvom«¹⁵⁹. No, ukoliko uz taj pristup utjelovljenje promatramo i unutar cjelokupne povijesti spasenja, ono ostaje »otkupiteljskim utjelovljenjem« (i otkupljenje isto tako zadržava svoje kozmološko značenje), ali se nadilazi opasnost svođenja djela Isusa Krista na puku restauraciju reda uništenog grijehom. Teološko vrednovanje odnosa između kristologije i protologije te spasenjskog značenja utjelovljenja unutar cjelokupne povijesti spasenja s jedne strane otklanja opasnost primisli o supremaciji grijeha nad Božjim naumom o spasenju čovjeka, te potiče da pored spasenjskog značenja križa bude vrednovano i spasenjsko značenje uskrsnuća, te istodobno da spasenje ne bude promatrano ponajprije (negativno) kao otkupljenje od grijeha, zla i smrti, već i (pozitivno) kao definitivno posvećenje i pobožanstvenje čovjeka po sudjelovanju na trojstvenom životu, po suobličnosti i sjedinjenju s Kristom uskrsnim i proslavljenim.

Krist nije samo obnovitelj reda narušenog grijehom, niti je grijeh uzrok utjelovljenja. Isto tako utjelovljenje nije i ne može biti plod evolucije stvorene stvarnosti. No, kao što se Novi zavjet ostvaruje u pashalnom misteriju Isusa Krista i istodobno u Starom zavjetu ima svoju vlastitu predpovijest, tako i utjelovljenje ima svoju teološko-antropološku pozadinu i kozmičko značenje, a svoju spasenjsku puninu doseže u Kristovu uskrsnuću, koje opet ima i kozmičke dimenzije.

Kristovo utjelovljenje je apsolutna novost i sasvim osobiti, gratuitni Božji zahvat u povijest stvorene stvarnosti, a njegovo spasenje je novo stvaranje i

¹⁵⁶ Usp. TMA 1.

¹⁵⁷ Usp. TMA 40.

¹⁵⁸ Usp. TMA 1,8.

¹⁵⁹ Usp. TMA 7.

pobožanstvenje čovjeka. Spasenje ima svoj početak u stvaranju čovjeka na sliku Božju koja je Isus Krist, a svoje dovršenje u uskrsnuću, odnosno u posvećenju čovjeka te njegovu potpunom suobličenju Kristu (usp. Ef 1,3-14; Rim 8,29-30; Kol 1,15-20).

No, moramo ipak reći da iako Ivan Pavao II. nije donio eksplicitnih tvrdnji niti zaključaka ovakve vrste, ipak je donio sve biblijsko-teološke premise koje potiču na promatranje spasenjskog značenja utjelovljenja unutar cjelokupne povijesti spasenja te na daljnju teološku refleksiju u svjetlu takvog polazišta.

4. Punina otkupljenja i suobličenje Kristu uskrsnome

U učenju Ivana Pavla II. uskrsnuće označava obnavljanje ljudskog života u njegovoj cjelovitosti. Uskrsnuće, međutim, nije samo spašavanje onoga što je bilo podvrgnuto smrti; ne radi se o povratku u stanje prije smrti niti o povratku u čovjekovo protološko stanje. Raspravljajući o eshatološkoj stvarnosti čovjeka, Ivan Pavao II. govori o »*restitutio in integrum*«, što je u isto vrijeme i »uvod u jednu novu puninu«.¹⁶⁰

U objašnjavanju svoje misli i pokušaju da pruži integralnu viziju povijesti spasenja, Papa se poziva na Pavlovu antropologiju. Izabire dva teksta (Rim 8,19-21; 1 Kor 15) i iščitava ih zajedno.

Prema Pavlu, uskrsnuće je konačna i najpotpunija riječ samoobjave Božje (usp. Rim 8,19-21). Objava, koja se rekapitulira u Kristu, u isto vrijeme predstavlja Božji odgovor na povijesnu neizbježnost smrti, kojoj je čovjek po grijehu podvrgnut. »Tijelo«, o kojem govori Pavao (usp. 1 Kor 15), Ivan Pavao II. promatra kao zajednički nazivnik koji, s jedne strane, prigrbljuje ljudsku narav u njezinoj duševno-tjelesnoj cjelovitosti i u svojoj ontološkoj složenosti (»počelo« čovjeka stvorenog »na sliku i sličnost« Božju)¹⁶¹ a, s druge strane, pojam »tijela« po njemu izriče stanje palog čovjeka (u napetosti između dva pola: protologije i eshatologije), koji »sa svom žudnjom iščekuje« konačno objavljenje Božje i eshatološku slavu sinova Božjih (usp. Rim 8,19-21). Zahvaljujući djelovanju milosti otkupljenja, čovjek u sebi krije ne samo »ropstvo pokvarljivosti«, nego također i nadu da će prispijeti k potpunom oslobođenju u slavi.

Uskrsnuće mrtvih, tvrdi Ivan Pavao II., nije toliko »antiteza i negacija 'zemljanog čovjeka' (čiji je pralik prvi Adam)«, koliko »njegovo dovršenje i njegova potvrda«.¹⁶² Svaki čovjek u sebi nosi sliku Adama kao stvarnost koja u njemu

¹⁶⁰ Usp. Opća audijencija, 10. veljače 1982., *Ins.* V/1, br. 3, 337.

¹⁶¹ Usp. Opća audijencija, 3. veljače 1982., *Ins.* V/1, br. 4, 285.

¹⁶² Usp. *isto*, br. 4, 285.

sazrijeva prema konačnom dovršenju koje se sastoji u bitku uobličenom na sliku uskrslog i proslavljenog Krista.

»Zaista, nema nikakve sumnje da, ako upravo u čitavom vidljivom svijetu (kozmosu) ono jedinstveno tijelo, a to je ljudsko *tijelo*, nosi u sebi 'potencijalnost uskrsnuća', to jest čežnju i sposobnost da postane definitivno 'neraspadljivo, slavno, u snazi', to je stoga jer, ustrajući od početka na tjelesno-duševnom jedinstvu personalnog bitka, ono (tijelo) *može u ovoj 'zemljanoj' slici i sličnosti Božjoj zadržati i nanovo roditi* također i '*nebesku' sliku* posljednjeg Adama, *Krista*.«¹⁶³

Odnos »povijesnog« čovjeka s Kristom nosi pečat predokusa eshatološke stvarnosti. Duševno-tjelesni ustroj čovjeka nosi u sebi nutarnju težnju i sposobnost da postane proslavljen na sliku uskrslog Krista. Uskrsnuće i eshatološki susret »licem u lice« s Bogom znači, međutim, duboku preobrazbu i radikalnu promjenu. Pobožanstvenjujuća dubina gledanja Boga tvori izvor jednog novog sustava snage u odnosu tijelo-duh te čovjek postaje »kristolik«: »I kao što smo nosili sliku zemljanoga, nosit ćemo i sliku nebeskoga« (1 Kor 15,49).¹⁶⁴

U učenju Ivana Pavla II. ne nalazimo teoloških naglasaka koji bi istaknuli kozmičko značenje Kristova uskrsnuća, kojim započinje novo eshatološko razdoblje ljudske povijesti u protežnosti između *već* započete uskrsne preobrazbe i *još uvijek* neostvarene suobličnosti Kristu uskrsnome.

Zaključak

U učenju pape Ivana Pavla II. susrećemo sljedeće kristološke naglaske:

1. Inicijativa za otkupljenje čovjeka dolazi od Oca, no djelo otkupljenja Otac je povjerio Sinu. Sin realizira djelo spasenja, ali Otac ostaje onaj koji njime upravlja. Kroz povijest svijeta djelo spasenja u srcima ljudi izvodi Duh Sveti.

2. Djelo otkupljenja je najviša i najizvrsnija objava Očeva milosrđa. Vrhunac objave Očeva milosrđa i aktualizacija njegove milosrdne ljubavi prema čovjeku je Sinovljeva žrtva na križu. Otac je izabrao križ kao način spasenja. Grijehom je povrijeđena ljubav Božja u samom činu darivanja čovjeku (a to samodarivanje Boga čovjeku pripada vječnom Božjem planu o čovjeku) i zato »iako je spreman oprostiti, on radi dobra i časti samoga čovjeka traži zadovoljštinu«. Križ ipak nije kazna, nego je žrtva križa s jedne strane najviša moguća zadovoljština, a s druge strane pokazuje svu težinu grijeha te neizmjernu veličinu Očeve milosrdne ljubavi. Jer, Otac je prvi koji, darujući Sina, izvršava zadovoljštinu. Utjelovljeni Sin Božji,

¹⁶³ Usp. Opća audijencija, 3. veljače 1982., *Ins.* V/1, br. 4, 285.

¹⁶⁴ Usp. Opća audijencija, 13. siječnja 1982., *Ins.* V/1, br. 2, 81–82; Opća audijencija, 3. veljače 1982., *Ins.* V/1, br. 3, 289; Opća audijencija, 26. srpnja 1989., *Ins.* XII/2, br. 6, 145.

raspet na križu, je zbog toga mjera Božje ljubavi prema čovjeku i najrječitija riječ i Crkvi i svijetu o tome koju je cijenu Bog bio spreman platiti da zaštiti dostojanstvo čovjeka i bogatstvo koje je položio u njega. Svojim je utjelovljenjem Krist na sebe preuzeo grešnu ljudsku narav i na križu je pobijedio grijeh.

3. Kristovo djelo spasenja je prije svega pomirenje. Ono nije samo oslobođenje od grijeha i ozdravljenje čovjeka od posljedica grijeha (obnova ljudske naravi lišene milosti posvetne), nego Kristovo djelo spasenja ostvaruje intimno jedinstvo Boga i čovjeka. Spasenje je novo stvaranje utemeljeno na daru novoga života. Ono je usmjereno prema uspostavi jedinstva višeg reda od onog prijašnjeg, narušenog ljudskim grijehom. Za cilj ima komuniciranje intimnog zajedništva božanskih osoba čovjeku te ostvarenje novog zajedništva ljudskih osoba u eshatološkoj »dijaloškoj besmrtnosti« u »zajedništvu svetih«.

4. Djelo otkupljenja podrazumijeva i u sebi uključuje utjelovljenje, jer postoji već stari teološki princip koji kaže »*Quod non est assumptum, non est sanatum*«. Po misteriju utjelovljenja ljudska je narav sjedinjena s Kristom, te je utjelovljenje početak i prvina spasenja. Bog se utjelovio i postao je čovjekom »*propter nos homines et propter nostram salutem*«. Utjelovljenjem je Krist preuzeo na se ljudsku narav. Ontološki je postao sjedinjen sa svakim čovjekom. Temelj jedinstva između stvaranja i otkupljenja i nit vodilju cijele povijesti spasenja predstavlja Božje čovjekoljublje.

5. Duh Sveti je plod pashalnog misterija, snagom otkupljenja prebiva u čovječjem srcu i kroz povijest čovjeka stavlja u kontakt s milošću Kristova otkupljenja. Duh Sveti posvećuje čovjeka i čini ga dionikom božanskog sinovstva Sina, te tako čovjek postaje nanovo stvoren u Kristu. Stvoreni smo da bismo postali »sinovima u Sinu« (usp. Ef 1,5) i predodređeni smo da budemo suobličeni slici Sina (usp. Rim 8,29).

6. Ovo suobličavanje čovjeka Kristu predstavlja konačno ispunjenje čovjekova poziva i ostvarenje Božjeg plana s čovjekom. Otkupljenje, dakle, ima dvostruku perspektivu: povijesnu (suobličavanja Kristu kroz povijesni hod) te eshatološku (kada će čovjek u potpunosti biti suobličen Kristu). Kristovim usrksnućem i silaskom Duha Svetoga započelo je vrijeme Crkve, u kojem nam je – snagom Kristove otkupiteljske milosti i darom Duha, kojega primamo u sakramentima – ići naprijed sve do konca vremena kada će Krist ponovno doći u slavi i suditi živima i mrtvima.

7. Otajstvo čovjeka možemo do kraja shvatiti tek u svjetlu otajstva Isusa Krista. Objavljujući misterij Oca i njegove ljubavi Krist potpuno otkriva i čovjeka njemu samome. Osoba i otkupiteljsko djelo Isusa Krista predstavljaju, stoga, vrhunac Božje objave o čovjeku, nepovredivi temelj njegova ljudskog dostojanstva i polazište u traženju odgovora na različita društvena, socijalna, gospodarska i etička pitanja suvremenoga svijeta.

Izdvojeni naglasci predstavljaju globalni teološki okvir Ivana Pavla II. unutar kojega on promatra i kristocentrizam ljudskog života. Možemo ih svesti na zajednički nazivnik: Čovjek treba otkupitelja. Čovjek je grijehom narušio prijateljstvo s Bogom. Grijehom nije uništena slika Božja u čovjeku, nego je samo »zamračena« i u određenom smislu »umanjena«. No, Bog ga nije napustio, nego je u svojoj milosrdnoj ljubavi poslao svojega Sina kao Spasitelja da bi on obnovio prijateljstvo i zajedništvo čovjeka s Bogom. Nedokučivo otajstvo Božjega bitka, tj. njegovo čovjekoljublje (usp. Tit 3,4), biva izrečeno i postaje vidljivim »u Kristu i po Kristu«, u njegovim činima i riječima i konačno u njegovoj smrti na križu i u njegovu uskrsnuću. Krist je utjelovljenje i uosobljenje Očeva milosrđa. On je sam Očevo milosrđe, koje želi obnoviti savez milosti s ranjenim i ugroženim čovjekom.

Kristologija Ivana Pavla II. je stoga bitno i snažno obilježena soteriološki. U svom učenju on trajno posvećuje i teološki produbljuje otkupiteljsko značenje Kristove žrtve i smrti na križu. Zbog toga je u svom teološko-kristološkom učenju sklon također i Kristovo utjelovljenje te uskrsnuće promatrati u svjetlu otkupljenja čovjeka ranjenog grijehom. Povijest spasenja u tom slučaju poprima hamartocentrične karakteristike, te prijeti opasnost da se nedovoljna pozornost posveti teološkom produbljenju Kristova utjelovljenja i uskrsnuća. Ne biva uvijek jasno na prikladan način istaknut ni Božji naum spasenja, jedan i jedinstven odvijeka, koji predstavlja i ontološki temelj jedinstva stvaranja i otkupljenja, kristologije i antropologije, a soteriološko značenje utjelovljenja i uskrsnuća biva suženo na otkupljenje.

Prijeti, naime, opasnost da se u tom slučaju dođe do zaključka da je ljudski grijeh uzrok utjelovljenja. No, Isus Krist nije tek obnovitelj reda narušenog grijehom (kao što utjelovljenje nije i ne može biti interpretirano ni kao plod evolucije stvorene stvarnosti). Kristovo utjelovljenje je sasvim osobiti, besplatni Božji zahvat u povijest stvorene stvarnosti i apsolutna novost. A spasenje ima svoj početak u stvaranju čovjeka na sliku Božju koja je Isus Krist. Svoje dovršenje doseže u uskrsnuću, odnosno u posvećenju čovjeka te njegovu potpunom suobličanju Kristu (usp. Ef 1,3-14; Rim 8,29-30; Kol 1,15-20).

Tako, kao što se Novi zavjet ostvaruje u pashalnom otajstvu Isusa Krista i istodobno u Starom zavjetu ima svoju vlastitu predpovijest, jednako tako i utjelovljenje ima svoju teološko-antropološku pozadinu i kozmičko značenje, a svoju spasenjsku puninu doseže u Kristovu uskrsnuću, koje opet ima i kozmičke dimenzije.

Papa je u svom učenju donio biblijsko-teološke premise koje potiču na promatranje spasenjskog značenja utjelovljenja unutar cjelokupne povijesti spasenja. No, on sam bio je skloniji zaustaviti se na promatranju odnosa između čovjeka grešnika potrebnog otkupljenja i Krista kao otkupitelja te spasenjsko značenje utjelovljenja interpretirati kao početak i prvi čin Kristova otkupiteljskog djela (»otkupiteljsko utjelovljenje«).

No, u njegovu učenju nedostaje snažnije teološko vrednovanje odnosa između kristologije i protologije te spasenjskog značenja utjelovljenja unutar cjelokupne povijesti spasenja. Ono s jedne strane otklanja opasnost primisli o supremaciji grijeha nad Božjim naumom o spasenju čovjeka, te potiče da pored spasenjskog značenja križa bude vrednovano i spasenjsko značenje uskrsnuća te da spasenje ne bude promatrano ponajprije (negativno) kao otkupljenje od grijeha, zla i smrti, već (pozitivno) kao definitivno posvećenje i pobožanstvenje čovjeka po ontološkom sjedinjenju s Kristom raspetim, uskrsnim i proslavljenim (*gratia increata*) te po osobnom vjerničkom suobličenju i sakramentalnom životu u zajednici njegove Crkve (*gratia creata*).

No, pri analizi kristološko-teološkog učenja pape Ivana Pavla II. potrebno je ipak naglasiti da su teološki sadržaji u njegovu učenju imali prvenstveno pastoralni cilj i zadatak. On ne piše sustavnu kristologiju niti sustavno elaborira teološko-kristološki traktat koji treba pružiti zaokruženu teološku cjelinu, izbrusiti sve dimenzije jednog otajstva i odgovoriti na sva suptilna teološka pitanja. Kristologija je u njegovu učenju bila vezana prvenstveno uz antropologiju te uz zaštitu i promicanje kršćanske vizije čovjeka, uz promicanje ljudskog dostojanstva, prava i sloboda te uz teološko-pastoralno produbljenje braka i obitelji. Isus Krist je za njega temelj i garant dostojanstva ljudske osobe. On, zato, izvlači pojedine kristološke istine i stavlja ih u službu antropologije te zaštite ljudskog dostojanstva, nepovredivih prava ljudske osobe i moralno-etičkih pitanja. I pritom ih ne kani sustavno teološki produbiti i osvijetliti, nego ih upotrebljava kao teološko polazište za druge tvrdnje. Valja, štoviše, naglasiti da takav Papin postupak nipošto nije sporan.

Iako u njegovoj kristologiji ne nalazimo zaokružen teološki traktat i sve elemente dogmatsko-kristološke misli s odgovorima na sva sva suptilna teološka pitanja, moramo zaključno istaknuti da kristološka misao pape Ivana Pavla II. sasvim sigurno ostaje dragocjena teološka baština suvremene Crkve. Ta je teološka baština, koja nam ostaje iz pontifikata pape Ivana Pavla II., elaborirana u svjetlu suvremenih pitanja o čovjeku, o njegovu dostojanstvu i ljudskim pravima, te će Crkva i dalje kroz treće tisućljeće nastaviti na baštini koju je on isticao graditi svoje shvaćanje odnosa između Boga i čovjeka te Crkve i svijeta. Teološka baština u učenju pape Ivana Pavla II. će i dalje biti teološka potka stavova Crkve u mnogim pitanjima te će snažno i dalje utjecati na razvoj teološke antropologije, na moralnu teologiju te razvoj kršćanske duhovnosti.

Summary

CHRISTOLOGICAL HIGHLIGHTS IN THE TEACHINGS OF POPE JOHN PAUL II.

In this article the author wishes to emphasise the Christological highlights present in the teachings of Pope John Paul II so that based on this approach, we can better understand the Pope's highlights in other theological-anthropological, ethical and other issues.

In the Christology of John Paul II, the main theme is the salvation of man wounded by sin and of the effects of revival. Christ is presented above all as the saviour of fallen man and the Son of God crucified on the cross as the most significant word of just how much God loves man and of the proclamation of the complete truth about man. The first two chapters of the first part of the article bring an analysis of relevant texts dealing with the Pope's teachings where Christ is portrayed as the saviour of fallen man and as the proclaimer of the truth about man.

The final two paragraphs in the second part of the article approach a theological analysis of realisation of relations between the creation, Christ's cross and the resurrection and salvation. At the same time the relationship between Christology and anthropology are enlightened as a result of the previously analysed theological-Christological teachings of John Paul II. In the concluding chapter, the author sums up the results of previous theological analysis of the Pope's Christology.

Key words: salvation, redemption, embodiment, Christ's death on the cross, resurrection, Christology, anthropology, history of salvation.